

3	Sevgili Okuyucularımız	BANKA Dergisi
4	Milletlerarası Para Sistemi Meselesi	Namık Zekî ARAL
15	Bankalarda Beşerî Münasebetler	Dr. Demirhan TOKEL
25	Dış Ticaretimizde Liberasyon Tatbikiatı ve Neticeleri	Memduh GÜPGÜPOĞLU
35	Bankacılıkta Özel Sektör ve Amme Sektörü Rekabeti	L. E. THUNHOLM'dan Çeviren: Alparslan ALAGÖZ
45	Milletlerarası Hamule Senedi	Fernand LİSON'dan Çeviren: Necmi ÖZÜKOÇ
50	Bir Fabrikanın On Yıllık Çalışması	Ali Şakir AĞANOĞLU
54	Okuyucu Soruları	BANKA Dergisi
55	Haberler	BANKA Dergisi

BANKA

AYLIK MESLEK ve FIKİR DERGİSİ P.K. 769 Galata . İstanbul

Sahibi : Banka Yayınları ve Kültür Ltd. Şti.
Yazı İşleri Müdürü : Nezih H. NEYZİ
Basıldığı Yer : YENİLİK BASIMEVİ
Cemâl Nadir Sokak, Büyük
Milâs Han, No. 46 - Sirkeci
İdare Yeri : İmam Sok. No: 1 Kat: 5 - Beyoğlu
Yönetim Komitesi : Prof. Dr. Zeyyat HATİBOĞLU
Necdet DURAKBAŞA
Dr. Mustafa A. AYSAN
Alp GÜRUS
Dr. Nezih H. NEYZİ

Fiyatı : 2,5 TL.
Abone : Yıllık 30 TL.
Altı Aylık 15 TL.

İlân Tarifesi : Arka Dış Kapak 800 TL.
Arka İç Kapak 500 TL.
Ön İç Kapak 650 TL.
İç Sahifeler 400 TL.

Abone ve ilân bedelleri Derginin T.C. Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesindeki 768 numaralı ve T. İş Bankası A.Ş. Parmakkapı Şubesindeki 271 Numaralı hesabına gönderilebilir.

Dergimize gönderilen yazılar yayınlansın yayınlanmasın iade olunmaz. Yayınlanan yazılar rızamız olmadan iktibas edilemez.

Haberleşmelerin, «BANKA, Aylık Meslek ve Fikir Dergisi P.K. 769 Galata-İstanbul» adresi ile yapılmasını rica ederiz.

Basıldığı Tarih: 31-3-1965

SEVGİLİ OKUYUCULARIMIZ

Dergimizin yılını tamamlamış olmasını vesile sayarak, Dergimiz hakkındaki düşüncelerinizi bu sayımızla size sunduğumuz bir ankette öğrenmek istedik.

Bize anketi doldurup yollamak suretiyle yardımcı olmanızı bekliyoruz. Sizlerin ilgisi Dergimizin daha iyiye yönelmesini sağlayacak ve sizlere eksiksiz hizmet etme imkânını böylece bulabileceğiz.

*
**

«BANKA» bir bakıma bir «işletmecilik dergisi» dir. Banka işletmelerinin mes'eleleriyle uğraşır. Ancak, her işletme piyasa denilen bir ortam içerisinde öteki işletmelerle bir arada, çeşitli ilişkiler kurarak yaşar. Bu açıdan banka işletmeleri diğer işletmelerden tecrit edilemez. Diğer işletmelerin mes'eleleri banka işletmelerini ilgilendirecektir. Bir çok kısımlarıyla «işletmecilik prensipleri» bütün işletmeler içindir.

Öteyandan, banka işletmelerinin öteki işletmelerle ilgisini artıran, bankacılığın bünyesinden, konusundan doğan sebepler vardır. Hattâ, bir yönden denilebilir ki, bütün diğer işletmeler, özellikle kredilenen müesseseler olarak ve kredileme işi bankanın kaderi ile yakından ilgili olduğu için, bankacılığın konusudurlar.

Bankacılığı böylesine şumullü bir açıdan değerlendirdiğimizden, zaman zaman sütunlarımıza çeşitli işletmeleri inceleyen yazılar koyacağız. Bu sayımızda sizlere Sayın Şakir Ağanoğlu'nun buna örnek bir yazısını sunuyoruz.

Sevgi ve Saygılarımızla.
BANKA Dergisi

MİLLETLERARASI PARA SİSTEMİ MESELESİ (*)

Namık Zeki ARAL

Milletlerarası Para Sistemi hakkında anlaşmalar

Milletlerarası Para Fonu'nun muvacehesinde milletlerarası tediye sistemi meselesi 1961 senesinde daha bir başka ciddi manzara arz ediyordu:

1961 yılı Fon'un, ömrü boyunca, en hareketli senesi oldu. Mevzu-u bahis sene zarfında Fon aza memleketlere safi olarak 1,7 milyar dolar muadeletinde ikrazda bulundu ki bundan 1,4 milyar doları sterlin sahası memleketlerine ve bakiyeden en büyük hissesi Latin Amerika memleketlerine muhassas görülüyordu. İhdasından beri ilk defadır ki Fon'un safi ikrazlarından en büyük kısmı, tam tamamına % 83'ü Birleşik Amerika dolarından gayri paralarla yapılmıştı. — Sene zarfında Fon kaynaklarından ayrılan meblâğlardaki ehemmiyet dolayısıyla, aza memleketlerin bu tarihteki taahhütlerine (souscriptions) nazaran müessese elinde mevcut bazı «para» lara taalluk eden varlıklar çok aşağı seviyelere düştü. İngiltere ile akdedilmiş 1,5 milyar dolarlık ikraz anlaşmasını yürütmek üzere bu memleketin emrine amade tutulacak dövizlerden üçte birini Fon(bizzat kendi stoklarından ifraz edip sattığı altınlarla tedarik etmek suretiyle ödüşüşe çare bulabildi ve Fon böylece aza memleketler hisseleri (quotes-parts) olarak mevzu-u bahis paralardan elinde bulundurduğu varlıklara ait bir kısmını kullanmaktan kendini varestede kılabilirdi. Bu vesileden istifade edilerek Fon'un bir taraftan kendi mutad muamelelerini yürütmeye devam etmekle beraber diğer taraftan büyük mali piyasalar arasında zuhur edebilen geniş sermaye hareketlerini telafiye hizmet edebilir vaziyette olabilmek için ilâve bir takım mühim menbalara sahip olması lâzım gelip gelmediği meselesi ortaya çıktı. — 1961 Eylül'ünde Milletlerarası Para Fonu'nun (ve Dünya Bankasının) Viyanada akdedilen guvernörler toplantısında Fon'a bu mahiyette kaynaklar tedariki imkânlarını tetkik etmek için karar ve-

(*) Bu etüdün ilk kısmı Mart/1965 sayımızda çıkmıştır.

rildi ve sene sonundan evvel (Aralık 1961 de) bu hususda Fon ile bir çok azası arasında bir anlaşma akdedildi. (Beynelmîlîl tediyat bankası'nın 1961-1962 yıllık raporu, S. 182-183.)

Yine Fon ana mukavelesinin yedinci maddesine tebean mevzu-u bahsimiz anlaşma mucibince on memleket ayrı ayrı miktarlarda olmak üzere cem'an altı milyar dolar muadeletinde kendi paralarıyla Fon'a ilâve menbalar temin etmeye amade olduklarını bildirdiler. Miktarlar Birleşik Amerika için 2000 milyon dolar; İngiltere için ve Almanya için 1000 er milyon dolar; Fransa ve İtalya için 550 şer milyon dolar; Japonya için 250 milyon dolar; Kanada ve Hollanda için 200 er milyon dolar; Belçika için 150 milyon dolar; İsveç için 100 milyon dolar idi (Beynelmîlîl Tediyat Bankasının aynı raporu S. 183). «Bu meblâğlar ancak anlaşmaya iştirak eden âkid'ler tarafından ve ancak milletlerarası nakdi cihazın iyi işlemlerini ciddi şekilde ihlâl edebilecek bir ârızayı önlemek üzere ilâve menbalara ihtiyaç hasıl olduğu zaman kullanılabilirdi». Maksat, spekülasyona müstenid sermaye hareketlerinin başlıca paralar üzerine yapacağı tazyikleri bertaraf etmektir. Hepsine birden «On'lar Kulübü» adı da verilmekte olan yukarıki on memlekete 1963 de İsviçre de iltihak etti (200 milyon dolarlık bir taahhülle).

1963 sonu on memleket ile İsviçrenin ellerindeki resmî ihtiyatlar şöyle görülüyordu: 34,5 milyar dolar altın; 10,5 milyar dolar tahvili kaabil (convertible) döviz! Bunlara swap, hususî bonolar... gibi başka şekillerle elde tutulan 4,3 milyar dolarlık nakdi ihtiyatlar da ekli bulunuyordu. İhtiyatların mecmuu 49,3 milyar dolara balığ oluyordu (swap'dan maksat döviz tramпасıdır). Yukarıkiler haricinde kalan memleketlerin altınları 5,68 milyar dolar ve altına kaabil-i tahvil dövizleri 14,5 milyar dolar olmak üzere cem'an 20,9 milyar dolar muadeletinde görülüyordu (İleride mevzu-u bahis olacağı üzere 1964 yılında on memlekete mensup nazır yardımcıları «suppléants» tarafından hazırlanan rapora merbut cetveller, S. 30). Rakamlar, on memleketin (ve İsviçrenin) bütün dünya nakdi ihtiyatlarından ne kadar mühim bir kısmını elde tutmakta olduklarını göstermeye kâfi gelmektedir.

1914 harbinden mukaddem dünya matbuatında sık sık kullanılan bir (Büyük Devletler-Les grandes puissances) tabiri vardı ki bununla başta İngiltere, Fransa, Almanya... olmak üzere askeri-siyasi bakımdan nüfuz ve kuvvet sahibi bir takım devletlerin umumî heyeti kasdolunurdu. Tabir bizim batbuatımızda da «Düvel-i muazzama» şeklinde geçirdi. Halen dünya üzerinde nakdi bakımdan hakikaten yüksek kudretleri ve nüfuzları dolayısıyla bu «On» lara -hatta İsviçreyi de aralarına katarak bu «on bir» lere- eski tabirden ilham alınarak «Duvel-i muazzama-i nakdiyye» tabiri izafe edilse hiç de yersiz düşmez. «Dünya sey -

yaliyetleri» nden ellerinde tutmakta oldukları muazzam miktar - lar ile milletlerarası sağladıkları nakdi hakimiyet onlara bu ismi taşı - mak hakkını pek alâ verir.

İşte Milleterarası Para Fonu'nun 1963 son baharındaki yıllık top - lantısı sırasında bu On memleketin maliye nazırları bir araya geldiler. Fon'un umum müdürleriyle milletlerarası tediye vaziyetini görüştüler. Mileterarası para sisteminin işleme tarzını gözden geçirdiler. Şu nok - talarda mutabık kaldılar:

Hal-i hazırdaki nakid sistemine ait esas prensipler ki sabit kambiyo hadlerine ve bugünkü altın fiatına (Bir ons altın müsavi 35 dolar mua - deletine) müsteniddir- mer'î anlaşmaların akdindeki isabeti ispat etmiş - lerdir. Ve istikbalde de bu prensiplerden pek ala ilham alınmakta de - vam edilecektir (Beynelmil Tediyat Bankasının 1963-64 raporu, S. 152- 153). Aynı zamanda hal-i hazırdaki sistemin ve müstakbele ait seyya - liyet ihtiyaçlarının derinlemesine bir tetkikine girişilmesi için karar verildi. Bu meselelerin Para Fonu ve diğer beynelmil müesseselerle sı - kı temaslar sağlanarak tetkikine nazır yardımcıları memur edildi. (Aynı rapor, S. 153).

On'lar arasındaki anlaşma 24 Ekim 1962 de mer'iyete girmiştir. 1966 da nihayete erecektir. Fakat tecdidi veya tadili için 1965 Ekim'in - de karar ittihazi lâzımdır. Anlaşmanın akdi tarihinden Haziran 1964 tarihine kadar Fon, bu ilâve menbaları kullanmaya ihtiyaç hissetme - miştir (Milletlerarası Para Fonu ve Dünya Bankasının Finances et Dé - veloppement isimli mecmuası, Haziran 1964 tarihli ilk nüshası, S. 16).

Milletlerarası nakid sistemi için alâkadar memleketler yukarıkiler gibi bir takım tedbirler alırlarken ve hatta almaya hazırlanırlarken ge - rek kendi aralarında(daha doğrusu müzakerelere katılan mütehassıs - lar arasında) gerek hariçte milletlerarası nakid sistemini altın esasına mı (gold standard) yoksa kambiyo altını esasına mı (gold exchange standard) oturtmak lâzım geleceği münakaşaları eksilmemiştir veya kesilmemiştir, denilebilir.

«Seyyaliyetler» tabirinin manâsı

Resmî sahadaki müzakerelerin ve kararların en son safhalarına geçmezden mukaddem bu münakaşaların esas noktalarına temas et - mekte fayda vardır. Bunun için de evvelâ bir tabir üzerinde duralım:

Seyyaliyet veya seyalıyetler (liquidités) tabiri! Seyyaliyetler'den müşahhas olarak ne anlaşılmak lâzımdır? Mevzuumuz bakımından şun - lar anlaşılmaktadır:

a — Altın ihtiyatları; b — Döviz ihtiyatları; c — İhtiyaç halinde seferber edilebilir başka varlıklar; ç — Milletlerarası Para Fonu üzerine keşideler (tirages) veyahut başka milletlerarası müesseselerden istikraz imkânları; d — ecnebi merkez bankalarıyla veya ecnebi hükümetler ile istikrazlar akdini mutazammın muhtelif anlaşmalar!

Daha başka «seyyaliyetler» de mevcut olabilir, deniliyor. Meselâ «muayyen bir memleketin başka memleketlerdeki para piyasalarından istikraz akdedebilmesi imkânı veya bir ihtiyat merkezi için kendi parası üzerinden başka memleketlerin yeniden yeniye varlıklar biriktirmeye âmâde bulunması hâli»!

Altın esasını mı kambiyo altını esasını mı?

İki dünya harbi arasında nasıl memleket dahilinde kâğıt para esnasından tekrar altın para esasına dönmek taraftarları ortaya çıkmışlarsa -ve hatta bazı memleketlerde meskûk altın esasını kurmaya kadar gidememekle beraber maksatlarında az çok muvaffak olmuşlarsa -İkinci Dünya Harbinden sonra milletlerarası mübadelelerde de öylece kambiyo altını esasını bırakarak 1914 den evvelki altın esasını iadeyi iltizam eden taraftarlar zuhur etmiştir. Fakat bunlar şiddetli bir muhalefet karşısında kalmışlardır. Halen memleketler dahilinde eski altın esasına avdet münakaşaları kesilmiştir, denilebilir. Fakat milletlerarası münasebetlerde altın esasını iade taraftarları pek mahdut olmakla beraber muarızlarıyla açtıkları münakaşalar devam etmektedir ve bazen bu münakaşalar pek şiddetli olmaktadır.

Milletlerarası nakid sisteminin zamâna mekâna göre arzettiği ciddi vaziyet bu münakaşalarda ehemmiyetli bir âmil olmaktadır. Elde mevcut altın ihtiyatları, döviz ihtiyatları, bunların yanı başında iki taraflı (meselâ iki merkez bankası arasında) veya çok taraflı (meselâ Milletlerarası Para Fonu) kredi anlaşmalarıyla deflasyona da enflasyona da meydan vermeksizin milletlerarası mübadeleleri ve tediyeleri «idare» etmek lâzım gelmektedir. Zaman oluyor: Tediye muvazenelerinde açıkları kapayacak kâfi ihtiyatlar bulunamadığı için kontenjanmanlara kadar yürümek suretiyle beynelmilel mübadeleleri ve tediyeleri aksatmaya sebebiyet veriliyor; zaman oluyor: Ele geçen mebzul seyyaliyetler milletlerarası enflasyonlar yaratmaya kadar gider kapılar açıyor. Her iki cihetten kendini gösteren mahzurlu vaziyeti «idare» edebilmek hiç de kolay olmuyor.

Altın esasını (Étalon-or) iltizam edenlerin düşünceleri hakkında bir misal vermiş olmak üzere burada bu esasın öteden beri en hararetli ta-

raftarlarından Fransız Jacques Rueff'e ait görüşü veya nokta-i nazarı aşağıda icmal ile iktifa edeceğiz. Rueff, muhalifi olduğu kambiyo altını esası için, şu mahzurları yaratmakta ve taşımaktadır, diyor (Le Monde 27-29 Haziran 1961) :

a — Altın esası rejiminde her tediye muvazenesi açığı, memlekette altın ihracına yol açması dolayısıyla açık veren memlekette iştirak kuvvetinin azalmasını intaç ettiği halde kambiyo altını esnasında bu azalma olmuyor (Bilhassa dahilde kredi politikası iştirak kuvvetindeki azalmadan mütevellit tesirleri tâdil ediyor).

b — Kambiyo altını rejiminde, meselâ Birleşik Amerikada, meselâ İngilterede her tediye muvazenesi açığı; - bu memleketin parasını kabul eden tedavül bankalarının paralar azimet noktalarına, yani Birleşik Amerikaya, yani İngiltereye iade edilmekte olmaları dolayısıyla- dünyada kredi esaslarında hakiki bir tezâuf, bir ikileşme yaratmaktadır. - «Fihakika açığın tesviyesi için transfer edilen dövizler alacaklı memleketin bankalarının para ihraç edilmek suretiyle mübayaa olunmaktadırlar: Böylece yaratılan kasa mevcutları borçlu memleketin alacaklılarına teslim olunmaktadırlar. Fakat aynı zamanda alacaklı memleket tarafından mukabilinde para ihraç edilmiş olan bu dövizler yeniden borçlu memleketin piyasasına yatırılmaktadırlar. Öyle ki fiiliyatta dövizler sanki yerlerini hiç değiştirmemiş gibi olmaktadır». Neticede ise bundan bir enflasyon doğmaktadır. «Böylece tediye muvazenesini temsil eden dövizler bir taraftan alacaklı memleketin kredi sistemine girerken diğer taraftan borçlu memleketin kredi sisteminde kalmış olmakla hakiki şekilde ikileşmiş olmaktadır». Daha bir başka ifade ile meselâ Birleşik Amerikadaki altınlar bir taraftan Birleşik Amerikada mütedavil paranın karşılığı olduğu kadar diğer taraftan hariçteki dolar alacaklıları için de karşılık teşkil etmektedirler; yani aynı altın birden fazla kredinin karşılığı olmaktadır.

c — Kambiyo altını esasında en ciddi netice, esasın doğurduğu kredi bünyesindeki hilekâr seciyede (caractère fallacieux) yatmaktadır. Zira aynı karşılık altın üzerine kurulu kredi ehramları 1929 daki gibi her an bir indihama mahal bırakabilir. Dışarıdaki alacaklılar altın matluplarından mühim bir miktarını çekmeye kalksalar Amerika bu indiham ile karşı karşıya kalacaktır. Doların kıymeti sarsılacaktır (Rueff burada Amerikan altın stoklarının hal-i hazırdaki dolar kıymetini temin etmeye kifayetsiz olduğu yolunda bir iddia serdetmek istemediğini ifade etmekten de geri durmaz).

Rueff de 1929 buhranının kambiyo altını esastan doğmuş olduğu

kanatindedir. Zamanında bu buhranın gösterdiği şiddet hakkında bir fikir vermek için şu rakamları kaydedelim:

Dünya memleketleri ihracatının kıymeti 1929 da -ki buhran senenin Ekim ayında patlak vermiştir- 55,9 milyar dolar muadeletinde iken 1932 de 21,8 milyar dolar muadeletine kadar düşmüştür. Rueff daha makalesine başlarken; Dünya işte - nisbetler mahfuz kalmak üzere hergün biraz daha bu büyük buhran devrine yaklaşıyor, der.

Rueff'in vaziyete gösterdiği çare hülâsaten milletlerarası nakid sistemi için altın esasına avdettir. Bu hususda Rueff şunları söyler:

a — Şimdikinin yerine ikame edilecek sistem «alacaklı memleketlerin, alacakları mukabilinde, borçlu memleketler tarafından kaybedilmiyecek bir iştirâ kuvveti kabul eylemelerini menetmelidir. Bunun için de hiç bir tedavül bankası bizzat kendi nakdî sahası dahilinde, karşıklık tutarak iştirâ kuvveti ihdas ettiği dövizleri bir ecnebî alacaklıya ikraz etmemelidir». Rueff'in dediği şudur: Meselâ Fransa Bankası bugün mübayaa ettiği dolarlar mukabili tedavüle şu kadar milyon Fransız Frangı çıkarmıştır. Çıkardığı Fransız Franklarının karşılığı olan bu dolarları Banka artık bir ecnebî alacaklıya ikraz etmemelidir.

b — İkinci Dünya Harbinin hitamından beri tedavül bankaları aktiflerinde birikmiş olan dolar alacaklardan en mühim kısmı altınla tasfiye edilmelidir. Hal-i hazırdaki vaziyeti ancak bu tedbir tasfiye edebilir. Tasfiye tedricî yürütülmelidir.

c — Fakat muamele tedavül bankalarındaki seyyaliyetleri (hadise-mizde Amerikan dolarlarını) tabiatıyla azaltıp gündelik tesviyeler için vücudu muktaî karşılıkları asgarîden de aşağılara indireceğinden altının kıymetini yükseltmek lâzım gelecektir (Yani makale sahibi dünya memleketleri paralarında deveülasyon yapılmalıdır, diyor).

ç — Mesele vehleten görüldüğü kadar basit olmadığı ve ortada halî lâzım bir çok siyasî ve nakdî meseleler bulunduğu için nasıl kambiyo altını esasını 1922 Cenova konferansı kurmuş ise esasın tasfiyesini de yine bir başka milletlerarası konferansa tevdi etmek iktiza eder.

Rueff'in ve Rueff gibi düşünenlerin iltizam ettikleri altın esasına avdeti halen düşünür Devlet adamları yok denilse mübalağa olmaz. Altın esasına avdet bugünkü şartlar dahilinde Amerikadan olan dolar matluplarının derhal altınla tesviyesini icabedecektir. Bu da doların kıymetini muhakkak ki tehlikeye düşürecektir. Dolar kıymetinin tehlikeye düşmesi ise dünya ölçüsünde nakdî-iktisadî bir sarsıntı demektir. Bunun içindir ki altın esasına avdet kabul edildiği takdirde altına ait kıy-

meti yükseltmenin, yani memleket paralarında devalüasyon (kıymet tenzili) yapmanın zarureti kabul edilmektedir. Bu takdirde ise elinde külliyetli miktarda altın bulunan Rusyanın ve sonra altın madenlerine sahip Cenûbî Afrika gibi memleketlerin vesairenin havadan menfaatler sağlayacağı mülahazaları da araya girdiği için altın esasına avdet fikri taraftar bulmamakta, yine kambiyo altını esasının devam ettirilmesi noktasında karar kılınmaktadır.

Diğer taraftan altın esasına avdet taraftarlarına muhalefet eden nokta-i nazar «para» yı ve bu arada «altın para» yı nihayet bir «gaye» olarak değil, bir «vasıta» olarak görmekte ve kabul etmektedir. Gaye, milletlerarası mübadelelerin yürümesi ve genişlemesi, bu suretle dünya memleketlerinde istihsalin ve istihdamın durmadan artmasıdır, denilmektedir. Bu nokta-i nazara göre altın paraya avdette ısrar ettiğimiz ve kambiyo altını esasına bıraktığımız takdirde sadece eldeki altın stoklarının ve senevi altın istihsalinin milletlerarası mübadeleler ve tediyeler için kifayetsizliği yüzünden milletlerarası iktisadiyat da yavaşlamaya ve hatta gerilemeye mahkûm olacaktır.

İşte bu mülahazalarla kambiyo altını esasında karar kılarlarken de Amerikalılar ve İngilizler bugünkü esastan pek ayrılmak istemedikleri halde başka bir takım memleketler bu esası mutlaka biraz daha ıslah etmek taraftarı görünmüşler ve görünmektedirler. Nitekim Milletlerarası Para Fonunun 1964 toplantısında da bu son nokta-i nazar gâlip gelmiştir.

Prensip Anlaşması

On'lar grubu tarafından 2 Ekim 1963 tarihli tebliğ ile ihdas edilen bir yardımcılar grubu (Groupe des Suppléants) Kasım 1963 de işe başlayıp zaman zaman toplantılar akdetmek suretiyle faaliyetini 1964 Temmuzuna kadar devam ettirmiştir. Bu faaliyeti esnasında yardımcılar grubu milletlerarası bir takım teşekküllerle sıkı münasebetler kurmuştur. «Hal-i hazırdaki milletlerarası tediyeler sisteminin ıslahıyla alakadar olarak eski altın esası sistemini iadedden tutunuz milletler üstü (supra-national) bir merkez bankası ihdasına kadar gider şekillerde son seneler sunulan teklifleri muhtevi projeler de tetkik mevzuu itihaz edilmiştir. -Her ne kadar bu projelerden münferiden hiç biri grubun nokta-i nazariyle telif edilebilir görülememişse de grup bu projeleri kendi müzakereleri ve muhakemeleri için faydalı ve teşvik edici mahiyette» bulmaktan da hali kalmamıştır (Nazırlar beyannamesine ek - bent 3).

Yardımcılar grubunun tetkiklerine ait neticeler 10 Ağustos 1964

de «Nazırlar beyannamesi» isimli vesika ile birlikte ve bu beyannameye «Ek» adıyla aynı tarihte neşredilmiştir (Beyannameyi ve Ek'ini, istikraz umumî anlaşmalarına iştirak etmiş on memleket grubu nazırlar ve guvernörlerinin reisi sıfatıyla hareket eden Fransa Maliye ve İktisadî İşler Nazırı Mösyö Valéry Giscard d'Estaing mabûâta vermiştir). Milletlerarası Para Fonu'nun 1963-1964 hesap yılına ait raporu da -bililtizam- aynı günde neşrediliyordu. Nazırlar beyannamesi on memleket -zait İsviçre-arasında prensip itibariyle kabul edilmiş olan nakid sisteminin ne şekilde işlemesi düşünülmekte olduğuna dair bilgiler veriyordu. Nazırlar beyannamesi yardımcılar grubunun teklifleri için şunları söyler:

«... Bu tetkikler nazırlarla guvernörlerin vardıkları neticeleri ve aldıkları kararları geniş ölçüde kolaylaştırmışlardır».

Beyanname, halen tatbik şekilleri aranmakta veya hazırlanmakta olan yarınki milletlerarası nakid sisteminin esaslarını ve mekanizmasını tenvir etmekte olduğu için bunun muhtevasını mümkün olduğu kadar kısaltarak aşağıda vermekteyiz.

Beyannamenin Muhtevası

1 — Görüş teâtisi. - Nazırlar (ve guvernörler) müstakir ve tatmin edici milletlerarası bir tediye sistemi teminine hizmet için kabul ettikleri vecibelerin vüs'atini ve şumulünü aralarında görüşmüşlerdir. Milletlerarası para sisteminin işleme tarzını ve bu işleme tarzının istikbal için istilzam edeceği seyyaliyet ihtiyaçlarını gözden geçirmişlerdir. -Bu hususda muktazi tetkikler; bir yardımcılar grubu tarafından Milletlerarası Para Fonu'nun işbirliğiyle ve Milletlerarası Para Fonu, İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı, Beynelmilel Tediye Bankası servisleri mümessillerinin ve bir de İsviçre Millî Bankası müşahidinin iştirakiyle yapılmış bulunmaktadır.

2 — Milletlerarası Para Sistemi sabit kambiyo hadlerine ve istikrarlı bir altın fiatına istinad edecektir. -Milletlerarası para sisteminin bünyesi hal-i hazırda olduğu gibi sabit kambiyo hadlerine ve müstakir bir altın fiatına istinad edecektir ve sistemin selabetini sağlamak için nakdî makamlarca da gayet sıkı bir işbirliği yürütülecektir. Seyyaliyetler meselesine gelince: Nazırlar ve guvernörler, umumî heyeti gözönüne alındığı takdirde milletlerarası nakid sistemi için altın ve ihtiyat parlar mevcutlarının şimdilik kâfi olduğu veya yakın bir istikbalde de muhtemelen kâfi olacağı hususunda mutabık kalmışlardır. Bu ihtiyatlara genişçe kredi kolaylıkları da eklenecektir. Dünya ticaretinde

ve tediyelerinde talebin büyümesi muhtemelen milletlerarası seyyali - yetlerin de tezyidi ihtiyacını doğuracaktır. Bu ihtiyaç kredi kolaylıklarında bir genişleme ile karşılaşılabilecek ve uzun bir vade için yeni bir ihtiyat vasıtası şeklini muktazi kılabilir.

3 — Milletlerarası nakid sistemi ahenkli surette işleyebilmek için muktazi tedbirlerin ve imkânların derin bir surette tetkiki kararlaştırılmıştı. -Milletlerarası nakid sisteminin ahenkli surette işlemesi; ehemmiyetli ve devamlı tevâzünsüzlüklerin zuhur etmemesine ve şayet zuhur ederse milli hükümetlerce münasip siyasetlerin tesirli şekilde ittihaz edilmesine vabestedir. Bunun için nazırlarla guvernörler, esaslı dahili hedeflerin takibiyle telifi mümkün olabilecek şekilde maksadın husûlüne en ziyade uygun tedbirlerin ve imkânların derinlemesine bir tetkikini yaptırmaya karar vermişlerdir (İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtında 3 numaralı çalışma grubu bu tetkikin icrasına memur edilmiştir).

4—Alâkadar milletlerarası teşkilâtlar çerçevesi içinde finansman imkânlarının çok taraflı bir nezaret altında tutulması. -Bilhassa spekülasyon hareketlerine ve nâgehâni gerginliklere karşı koymak için iki taraflı ve çok taraflı kredi kolaylıklarının zuhur etmesi sistemin tekmülünde ve takviyesinde mühim bir genişlemeye kapı açmıştır. Aynı zamanda tediye muvazeneleri açıklarını ve fazlalarını finanse ederken ihtiyar edilen tarzın asıl alâkadar memleketlerden gayri memleketler için bir takım neticeler tevhit ettiği de meydana çıkmış bulunmaktadır. -Binaenaleyh nazırlar ve guvernörler, bu meselelerle esasen alâkadar milletlerarası teşkilâtlar çerçevesi içinde tediye muvazenelerinden mütevellit tevâzünsüzlükleri finanse etmek için kullanılan imkânların «çok taraflı bir nezaretine» iştirak etmek lüzumu üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu maksatla bir takım anlaşmaları tasvip etmişlerdir.

5 — Daha uzun bir istikbale muzaf olarak ihtiyat vasıtaları ihdası meselesinin tetkiki için bir grup teşkil edilmiştir. -Daha uzun bir istikbal göz önüne alınarak dünya iktisadiyatı için mecmû ihtiyaçlara nazaran altın ve ihtiyat paralar mevcutlarının kifayetsiz kalması ihtimali ile meşgul olan nazırlar ve guvernörler, Milletlerarası Para Fonu vasıtasıyla veya başka suretle ihtiyat vasıtaları ihdasına dair muhtelif teklifleri gözden geçirmekle mükellef bir tetkik grubu teşkili hususunda yardımcıları tarafından mütehad hazırlıkları tasvip etmişlerdir.

6 — Milletlerarası Para Fonu'na aza devletlerin hisselerini mutedil surette arttırma yolundaki tedbiri desteklemek karar altına alınmıştır. -Nihayet nazırlar ve guvernörler milletlerarası kredi anlaşmalarına mü-

teallik görüşlerini teâti etmişlerdir. Milletlerarası Para Fonu, elindeki geniş kredi vasıtalarıyla ve vecibeler nizamiyle bu hususda merkezî bir vaziyete sahiptir. Fon'un imkânlarını genişletmek maksadiyle ve ilâve menbalar talebine müteallik kararlar ittihazı mes'uliyetinin selâhiyet-tar Fon makamlarına ait bulunduğu mülâhazasıyla nazırlar ve guver-nörler, hisseleri (kotaları) beş senede bir gözden geçirme yılının ötü-müzdeki 1965 de hulûlü münasebetiyle aza devletler hisselerinin mu-tedil şekilde ve umumiyetle bir tezyidini kendi hesaplarına destekle-meye karar vermişlerdir. Ferdî hisselerden intibaksızlığı veya kifayet-sizliği âşikâr olanların da ta'dili lehinde reylerini kullanacaklardır. Ay-rica istikraz umumî anlaşmalarının yenilenmesine müteallik mesele-leri tetkik etmek ve bu hususda Eylül 1965 den evvel nazırlarla guver-nörlere tavsiyelerde bulunmak hususunda yardımcılar talimat almış bulunmaktadırlar.

7 — Geçmişe ve geleceğe ait mesailerinden nazırlar ve guvernörler memnundurlar. -Milletlerarası para sisteminin tahlili ile alâkadar ola-rak nazırlar ve guvernörler, geçen sene zarfında muhtelif millî nokta-i nazarları ifade eden esaslı mülâhazaları meydana çıkarmakla iyi bir iş yaptıkları fikrindedirler. Yine şu kanaattedirler ki şimdi vasıl oldukla-rı işbirliği ameliyesi ve fikri sayesinde, heyet-i umumiyesiyle dünya için seyyaliyetler ihtiyacını karşılayabilecek menbalar, ifrat derecesinde ol-maksızın, tamamen kifayet göstereceklerdir. İlerisi için nâgeh-zuhûr inkişafalara ve uzun vadeli ihtiyaçlara cevap vermek üzere müştereken çalışmak hususunda memleketleri tarafından gösterilen iyi niyet; bü-tün milletler için müşterek olan iktisadi büyüme, tam istihdam ve fiat istikrarı hedeflerini harekete getirmek ve muhafaza etmek yolunda mil-letlerarası nakid sisteminin kaabiliyetini takviye edecektir.

Tokyo İctimamında Alınan Karar

1964 senesinin Eylül'ünde Tokyo'da toplanan Milletlerarası Para Fonu umumî heyeti Fon kotalarının % 25 nisbetinde artırılmasına mü-sait bir karar ittihaz etmiştir (15,6 milyar dolardan 19,5 milyar dolara yükseltilmek üzere). Bu karara göre Fon'un idare meclisi azaları aza memleketlere ait kotaların (quotes-parts) tezyidüne ait şekilleri tetkik edip bu hususda gelecek içtima'da (1965 senesi sonbaharında) teklif-ler yapmaya memur edilmişlerdir. (Le Monde. - 11 Eylül 1964, S. 22).

Yarınki Milletlerarası Nakid Sistemi

Bugüne nazaran yarınki -kısa vadede- milletlerarası nakid sistemi-ni görmeye çalışalım.

a — Eski altın esasına (gold standard) dönülmeyecektir. Bugüne kadar tekâmül ederek yürüyüp gelmiş olan kambiyo altını esası (gold exchange standard) prensip olarak muhafaza olunacaktır.

b — Kambyo altını esası «sabit kambyo hadlerine» ve «müstakir bir altın fiyatına» istinad ederek işlemekte devam eyleyecektir.

c — Bugüne nazaran yarın için ehemmiyetli bir değişiklik:

İkinci Dünya Harbinden itibaren hiç değilse Garp âlemi içinde Birleşik Amerika iktisadiyatına, «hâkim iktisad - Economie Dominante» ünvanı verilmiştir. Bunun yanibaşında Amerikan dolarına da «hâkim para-monnaie dominante» ünvanının izafesi hiç de yersiz sayılmaz. Bugün dünya paralarından herhangi birinin muâdeleti (parité) aranırken o paranın altın muhtevasından ziyade dolar olarak muadili öğrenilmek istenilir. İşte doları bu inşî'â'ı (rayonnement) bir müddetten beri -daha son yıllar memleketin tediyeye muvazenesinde açıklar tevali etmeye başladıktan sonra- kûsûf alâmetleri göstermekten hâli kalmakta ve yarın için bu inşî'â'nın biraz daha zaafa uğraması kuvvetle muhtemel bulunmaktadır. Şimdiye kadar hiç bir memlekete hesap vermeyerek hakimiyetini yürütmüş olan dolar için Birleşik Amerika Yarın On'lar grubu azasına hesap vermeyi kabul etmiştir. Yukarılardaki beyannamenin 5 numaralı bendi «çok taraflı nezaret» ifâdesiyle On'lar arasında müşterek bir kontrol prensibi tesis etmiştir. Milletlerarası para sistemi yarın iki klüp azası arasında rakam ve bilgi teâtisiyle, daimî muhabere yoluyla ve müşterek nezaretle, sıkı bir disiplin altında adetâ bir tek millî nakid sistemi hâline getirilmek istenilmektedir.

ç. — Milletlerarası nakid sistemi için «el altındaki ihtiyatlar - réserves possédées» denilen altın ve döviz stokları daha artırılacağı gibi bu ihtiyatlar, On'ların açacakları veya sağlayacakları munzam kredilerle de takviye edilecektir.

Hülâsa, Birinci ve İkinci Dünya harplerinden sonra millî nakid sistemleri için camialar dahilinde «kâğıt para»nın kabulü ile altın paranın -veya maden paranın- tamamen ortadan kalkmış olduğunu görüyoruz. Milletlerarası nakid sistemi için de eski altın esasını yerine kambyo altını esâsının geçtiğine şahit bulunuyoruz. Ortadaki anlaşmalara göre yarın da milletlerarası nakid sisteminde kambyo altını esasını mer'iyette tutularak -Fransa Maliye Nazırının ifadesiyle- «Merkez yine altın olacaktır»; şu kadar ki döviz ihtiyatları, istikraz imkânları ve saire gibi bir takım «peykler» o merkez etrafında bugüne nazaran sıkı bir disipline tabi tutulmak suretiyle döneceklerdir.

Düzeltilme ve İtizar :

Sayın Namık Zeki Aral'ın bundan önceki sayımızda çıkan yazısında bazı terip hataları olmuştur.

4. sahifenin 16. satırındaki «değildir» kelimesi «değildiler», 12. sahifenin 3. satırındaki «dövizliği» kelimesi «dövizsizliği», 6. satırındaki «edecek» kelimesi «edemez» olacaktır.

Düzeltilir, özür dileriz. BANKA.

BANKALARDA BEŞERİ MÜNASEBETLER (*)

Dr. Demirhan TOKEL
(İşletme İktisadı Enstitüsü
Öğretim Görevlisi)

«Bankalarda Beşeri Münasebetler» deyiminden neyin anlaşılması lâzım geleceğini belirtebilmek için, konunun geniş açıdan ele alınması, «Beşeri Münasebetler»in genel olarak ne olduğunun izahı gerekecektir. «Beşeri Münasebetler» deyiminin genel olarak ifade ettiği mânâ belirtilebildiği takdirde bu konunun her işletme gibi bankalar için de arzettiği önem kendiliğinden anlaşılacaktır.

Yaşadığımız bu devrede sanayileşme bütün milletlerin yöneldiği bir gaye haline gelmiş bulunmaktadır. Az gelişmiş memleketler iktisadî kalkınmalarını hızlandıracak bir vasıta olarak sanayileşmeye gayret ederlerken, gelişmiş sayılan ülkeler de iktisadî kudretlerini ve bugünkü hayat standartlarını daha da artırmak gayesile aynı gayreti göstermektedirler. Bu itibarla, bir bakıma toplumların iktisadî ve sosyal istihalesi demek olan sanayileşmenin bugünün iktisaden ileri sayılan ülkelere dahi henüz nihai şeklini bulmamış dinamik bir değişme vetiresi olduğu söylenebilir. Sanayileşmenin ifade ettiği değişmeye paralel olarak, onun ön şartı sayılan büyük işletmelerin organizasyon, sevk ve idare şekillerinin de devamlı bir değişme halinde oldukları görülmektedir. Sanayileşmenin ilerlemesi ile birlikte işletmeler büyüyüp muğlaklaştıkça sevk - ve idareleri güçleşip, özel bilgi ve maharet gerektiren bir iş haline gelmektedir. Bu hal ise zamanla, sevk-ve idare anlayış ve felsefesinde bariz değişmelerin doğuşuna yol açmaktadır.

Sanayileşme hareketlerinin ilk devrelerinde umumiyetle bütün dikkatin daha ziyade teknik terâkkilere, istihsal ve verimliliğin teknik yoldan artırılması noktasına tevcih edildiği görülür. Teknik gelişmelerle

---

(*) Garanti Bankası Mensupları Yardım ve Kültür Derneğinin İstanbul Ticaret Odasında tertiplelediği seri konferansların üçüncüsüdür.

istihsalin artması, kütleli istihsalin yaygın bir hâl alması karşısında zaruri olarak işletmeler büyümüş, büyük işletme çatıları altında toplanmaya başlayan insanların istenen gayelere verimli bir şekilde tevcihi her geçen gün önemi bir parça daha artan bir problem haline gelmiştir. Bu probleme çözüm olmak üzere çeşitli yollar aranmış, işletmelerin, istihsal faktörlerini en uygun şekilde meczederek ahenkli yapılar haline konması çareleri düşünülmüştür.

İşlerin ve bu işleri yapmakla görevli personelin işletme yapıları içinde düzenli bir şekilde idaresini temin yolunda ileri sürülen ilk derli toplu metodların Amerikalı bir mühendis olan Frederick Taylor ile Fransız iş adamlarından Henri Fayol'a ait olduğu görülür. Taylor ve Fayol'un serdettiği fikir ve prensipler sevk-ve-idare ilmine temel teşkil etmişlerdir. Ancak, zamanında büyük bir alâka uyandıran bu ve bunlara bağlı prensiplerin her bakımdan tatminkâr olmadıkları zamanla anlaşılmıştır. Sevk ve idare alanında kaydedilen yeni gelişmelerle ortaya çıkan yeni sevk-ve-idare anlayışından tefrik için bu prensiplerden artık klâsik veya tradisyonel sıfatlarıyla bahsedilir olmuştur.

Dedüksiyon metoduna istinat ettirilmiş olan klâsik organizasyon ve sevk-ve-idare teorisi esas itibarile normatiftir. Hareket noktası «en az emek kanunu» olup işlerin tanzim ve tedvirinde işbölümü ve ihtisallaşmayı ön plâna alır. Asıl önemli olan işlerin yapılması, yapılan işlerin de verimli olmasıdır. Klâsik teori iş verimliliğini temin konusunda teknik buluşlardan faydalanmaya, mühendislik metodlarını uygulamaya, işlerin basitleştirilip, fizik çalışma şartlarının islâhına büyük önem verir. İşler iyice tahlil edilip, iş akışı hiç bir şeyin israfına mahal vermeyecek şekilde düzenlenebildiği takdirde verimliliğin artacağı görüşünü savunur. Bunun için de işletme organizasyonunun işin istihsal seyrine uygun olacak şekilde tanzimini zaruri görür. Kimlerin neyi, nerede, ne zaman, ne sırayla kimlerin nezareti altında ne şekilde yapması lâzım geleceğini belirtmenin, işlerin ifası sırasında koordinasyon ve verimliliğin sağlanması bakımından şart olduğunu gösterir. İşleri basitleştirmenin, iş şartlarını islâh etmenin, yetki ve sorumlulukları açıkça belirtmenin, ceza, mükâfat ve teşvikli ücret sistemleri uygulamanın işleri fiilen yapacak olanların verimliliğini arttıracaklarını kabul eder.

Temel fikirlerinden büyük ölçüde faydalanılmış, hâlâ da faydalanılmakta olan klâsik teorinin en zayıf tarafı, çalışma düzeni içinde işleri fiilen yapacak olan insan unsurunu lâyük olduğu önemle ele almamasıdır. İş yerinin fiziki şartları ne kadar iyi, ücret metodları ile iş tevzi usulleri ilmi esaslara ne kadar itina ile istinat ettirilmiş olursa olsunlar, asgarî maliyetle inkıtasız istihsalin ekseri halde umulan ve-

rimlilikte temin edilememiş olması dikkati zamanla teknik ve fizik faktörlerden beşer unsuru üzerine çekmiştir. Başlangıçta esas itibarile, çalışanların seçimi, işe alınması ve eğitimi ile meşgul olan personel idaresinin fonksiyonları zamanla genişlemiş, asgari maliyetle azami verimin temini yolunda çalışanların kalpten işbirliğini sağlamak personel idaresinin temel gayelerinden biri haline gelmiştir.

İşletmelerin verimliliğinde beşer unsurunun oynadığı önemli rolü açığa koyan araştırmalardan sevk-ve-idarecilerin düşünuş tarzları üzerinde en fazla tesir icra edeni Harvard Üniversitesi Profesörlerinden Sanayi Sosyoloğu Elton Mayo ve arkadaşlarının Western Electric Şirketinin Hawthorne fabrikalarında yaptıkları araştırmadır.

Şirketin giriştiği araştırmaların asıl hedefi başlangıçta klâsik teorinin prensipleri çerçevesinde olmuştur. Diğer bir değişle, araştırmaların ilk gayesi, işyerlerindeki ışıklandırma, dinlenme süresi, çalışma saatleri ve benzeri gibi şartların çalışanların verimlilikleri üzerindeki tesirlerinin ne olduğunu anlamak olmuştur. Şirket idarecileri bu faktörlerin randımanı etkileyeceğine inanmakla beraber, tesir derecelerinden iş şartlarını isabetli şekilde ıslâha yetecek kadar emin değillerdi. Gayeleri, iş şartları ile ilgili çeşitli faktörler üzerinde değişik incelemeler yapmak, yapılacak mukayeselerle faktörlerden en önemlisini bulmak ve çalışma şartlarını o faktöre göre düzenlemektir. Yapılacak denemelerin kısa bir zamanda tamamlanabileceği ve elde edilecek neticelerin kat'i ip uçları vereceği tahmin ediliyordu. Ancak, araştırmalara girişildikten bir süre sonra, başlangıçta önemli olduğu zannedilen faktörlerden gayri, diğer bir takım amillerin işin içine girdiğinin farkına varıldı. Varlıkları hissedilen, fakat mahiyetleri henüz kat'iyetle bilinmeyen bu amillerin neler olduğunu anlıyabilmek, tesir tarzlarını iyice görebilmek için araştırmaların ilk hedefinden oldukça uzaklaşmış ve araştırma süresi bir hayli uzatılmıştır.

Şirket, araştırmalarına ilk defa ışığın randıman üzerindeki tesirlerini ölçmeye yarayacak deneylerle girişmiştir. Bir grup işçi deney grubu olarak seçilmiş ve değişik ışık şartları altında çalıştırılmıştır. Deneme sırasında ışık 3-46 birim arasında değiştirilmiş, fakat yapılan ışık değiştirmelerinin çalışanların verimi üzerinde garip değişmelere yol açtığı görülmüştür. Işığın düşürülmesine karşı istihsalin artışı araştırmacıları bir hayli şaşırtmıştır. İkili grup üzerinde yapılan ikinci bir ışık deneyinde bir grubun ışığı 24, 46, 70 birim olarak değiştirilmiş, diğer grubun ışık şartları ise sabit tutulmuştur. Bu deney sonunda her iki grubun verimliliğinin de hemen hemen aynı nisbette arttığı görülmüştür. Üçüncü bir deneyde her iki grubun ışık şartları 10 birim olarak tesbit edilmiş, bir grubun ışığı her defasında 1 birim düşürülür -

ken diğer grubun ışığı 10 birimde sabit tutulmuştur. Bu deney sırasında da her iki grubun verimi devamlı surette artmıştır. Işığı 3 birimden aşağı düşürülen deney grubunun verimi birdenbire azalmış, zira işçiler artık fiilen ne yaptıklarını göremez olmuşlardır. Işıkla ilgili bir başka deney sırasında, karanlık bir odada çalıştırılan iki işçinin ışığı tedricen ay ışığı seviyesine kadar düşürülmüş, buna rağmen iki işçinin verimi de devamlı artma göstermiştir.

Bu ve bunlara benzer diğer bir çok tecrübelerden alınan neticelerle, verim ile maddi iş şartları arasında tam bir korelasyon, sebep-netice münasebeti kurmanın imkânsızlığı anlaşılmış ve işe karıştığı görülen beşerî faktörlerin tetkikine geçilmiştir.

Dokuz yıl kadar süren Hawthorne araştırmaları sonunda Mayo ve arkadaşları, bir işletmenin birçok küçük gruptan meydana gelmiş sosyal bir organizma olduğu hakikatini ortaya çıkarmışlardır. Verimliliğin sırf bir teçhizat, ferdi gayret ve fiziki iş şartları meselesi olmadığı, çalışanların davranış ve verimliliklerinin büyük ölçüde, teşkil ettikleri küçük gayri resmî grupların tesis ettiği normlarla tayin edildiği bu tecrübelerle ispatlanmıştır. Verimliliğin herşeyden çok, çalışanlar ve çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki beşerî münasebetlerle ilgili bulunduğu, bu münasebetlerin ise büyük ölçüde bir grup reaksiyonu meselesi olduğu bu tecrübelerin ortaya koyduğu önemli noktalardandır.

Hawthorne tecrübelerinden elde edilen önemli sonuçlardan biri de, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin iyice anlaşılabilmesi için her durumun ancak kendi hudutları içinde tahkik ve tetkik edilmesi lâzım geleceği hususudur. Münasebetlerin başarı ve tatminkârlık derecesini belirli bazı formüllerin tabiki temin edemeyecektir. Bu yolda sağlanması arzulan başarıların ilk şartı, idarecilerin, idare ettikleri işletmeleri herşeyden evvel muğlak bir beşer yapısı olarak ele almalarıdır. Bir işletmenin, çalıştırdığı kimseleri arzulan gayesine müessir bir şekilde tevcih edebilmesi ancak onları insan olarak mütalaa edebilmesiyle mümkündür. Çalışanların zihninde kendilerinin hesaba katılmadıkları, takdir edilmedikleri, işletmenin değersiz varlıkları olarak mütalaa edildikleri şeklinde bir kanaatin uyanması halinde işletmenin gayesi rahatlıkla tehlikeye düşebilir. İşbirliği ruhunu, birlikte çalışma şevkini temin edebilmek için, gününün büyük bir kısmını iş yerinde geçiren bir kimsenin hangi motiflerle çalıştığının, ne hislerle meşbu olduğunun bilinmesi gerekir. Hawthorne araştırmaları işletmelerin beşer yönü ile ilgili her şeyi cevaplandırmış olmamakla beraber, beşerî yönün önemini bütün açıklığı ile ortaya koyarak bu yolda daha etraflı incelemelerin yapılmasına ve el'an gelişmekte olan yeni bir idarecilik anlayışının doğmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

Sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi ilimlerin de yardımıyla idarecilik konusunda girilen yeni çalışmalar, klâsik organizasyon ve sevk ve-idare teorisinin insanlar hakkında yetersiz ve birçok bakımlardan hatalı faraziyelere istinat ettirilmiş olduğunu göstermeye başlamıştır. Alışıl gelmiş olan idarecilik anlayışının daha ziyade sertliğe mütemayil olması, insanların doğuştan tembel, sorumluluktan kaçan, sevk edilmeye meyyal, değişiklik sevmez, kolay kandırılır varlıklar olduğu faraziesinden hareket edilmiş olmanın bir neticesidir. Yaygın olan inanç, idarenin zorlayıcı aracılığı olmadığını takdirde insanların işletmenin gayelerine karşı pasif kalacakları, hatta karşı gelecekleri merkezindedir. Bu sebeple de onların ikna edilmelerine, sırasına göre mükâfatlandırılıp, cezalandırılmalarına ve netice itibarıyla sıkı bir şekilde kontrol edilmelerine önem verilmektedir. Cari organizasyon yapılarının, uygulanan idare politika, usul ve programlarının da genellikle bu düşünceye uygun şekilde düzenlendikleri görülmektedir. İnsan tabiatı ile ilgili yeni fikirlerle, bütün bu faraziyelerin yanlışlığı, bu faraziyelere istinat ettirilmiş idarecilik anlayışının sakatlığı ileri sürülmektedir. Bu iddianın doğruluğunu ispatlayıcı ilgi çekici incelemelerden biri Amerika'da bir dokuma fabrikasında yapılmıştır. Fabrikanın bir bölümünde tecrübe maksadı ile çalıştırılan fizik yaşları büyük, akıl yaşları küçük bir grup geri zekâlı kızın verimi o derece yüksek olmuştur ki, fabrika müdürü son derece normal olan kimselere ruh doktorlarının deli demelerinden duyduğu üzüntüyü belirtmekten kendini alamamıştır. Fabrika müdürü, mutad işçilerinin tecrübe grubundaki kızlar kadar verimli olmamalarından dert yanarken, tecrübeyi yapan sanayi psikologları klâsik anlayış ve nazariyelere istinaden düzenlenmiş bir ortamın ancak zihnen gelişmemiş kimseleri tatmin edeceğini belirtmek istemişlerdir. Tabiatı icabı normal bir insanın, belirli bir olgunluk çağına kadar tâbi bağımlı olmayı arzulayan, yol gösterilmekten hoşlanan, olgunlaştıktan sonra şahsî değer ve kabiliyetlerinin takdirini bekleyen yapıcı, yaratıcı bir varlık oluşu kabul edildikten sonra, onun neden klâsik organizasyon yapılarına tam intibak edemediğini, huzursuzluk duyduğunu, kontrol ve yönetime isyankâr olduğunu anlamak kolaylaşmaktadır. Türli kabiliyetleri olan yapıcı, yaratıcı bir varlığın organizasyon şemalarının dar ve rijid kutucuklarına oturtulması, gelişip serpilemsi, canlanıp yükselmesi mümkün olabilecek bir meyva fidanının yanlış bilgi veya tamamıyla bilgisizlik yüzünden dar bir saksı içine konarak solup sarartılmasından farksızdır. Çok şey başarmak isteyen bütün kabiliyetlerinin takdirini bekleyen bir insanın, basit ve belirli bir işi biteviye yapmağa zorlanması karşısında duyacağı tatminsizlik büyüktür. Ücret denen ödemelerin, aslında bu gibi tatminsizliklerin tazmininden başka bir şey

olmadığını söyleyen müellifler çok önemli bir noktayı veciz bir şekilde ifade etmiş olmaktadır.

Modern psikologlar eskiden düşünülenin tersine, insanların doğuştan tembel, teşkilât gayelerine ilgisiz ve muhalif olmadıklarını, gelişme, sorumluluk yüklenme kapasitelerinin büyük olduğunu belirtmektedirler. Buna rağmen bugün çalışma hayatında müşahede edilen beşer davranışlarının daha ziyade eski görüş ve faraziyelerin doğruluğunu haklı çıkaracak nitelikte oldukları görülmektedir. Psikologlar bu durumun bizzat insan tabiatından doğmayıp, senelerdir uygulanan idarecilik politika, felsefe ve tatbikatının bir neticesi olduğunu iddia ederler.

Klâsik idarecilik anlayışı ile idare edilen iş yerlerinde müşahede edilen tatminsizliklerin, zaman zaman zuhur eden nahoş ihtilafların «İhtiyaçlar nazariyesi» ile izahı da bunların bizzat insan tabiatından değil, insanların tabiatlarına uygun şekilde idare edilmediklerinden ileri geldiğini gösterir.

İhtiyaçlar nazariyesine göre, insanların beş grup altında toplanabilecek asli ihtiyaçları vardır. Bu beş grup, insan nazarında kazandıkları önem derecesine göre değişik kademelerde mütalâa edilirler. Yeme, içme, ısınma, uyuma gibi tatmin edilmesi öncelikle hissedilen ihtiyaçlar, en alt kademeyi teşkil eden fizyolojik ihtiyaçlardır. Bu grubu takiben yukarıya doğru sırasıyla emniyet, sosyal, ego (benlik) ve şahsi tamamiyet ihtiyaçları yer alırlar. Bu ihtiyaçları tatmin etme isteğinin şiddet ve önemi de bu sırayla belirir. Diğer bir ifadeyle, insanlar en başta fizyolojik ihtiyaçlarının tatminini düşünürler. Bir grup ihtiyacın tezahür edebilmesi için ona tekaddüm eden ihtiyaçların büyük ölçüde tatmin edilmiş olmaları gerekir. İnsan davranışlarını, duyduğu ihtiyaçları tatmin yolunda gösterdiği gayretler şekillendirir. Bu itibarla, uyanmış fakat henüz tatmin edilemiş bir ihtiyaç bir davranış saiki olur. Aynı şekilde, tatmin edilmiş bir ihtiyaç, bir davranış saiki, bir gayret sebebi olmaktan çıkar.

Karnı aç, yatacak yeri olmıyan, biyolojikman hayatı tehlikede olan bir kimse, varlığını temadi ettirebilmek için belki hiç bir özel şart aramadan, ilk bulduğu işi boğaz tokluğuna dahi yapmağa istekli olabilmektedir.

Çalışması karşılığında fizyolojik ihtiyaçlarını gideren kimse bu sefer istikbalini güven altına alma, hayatiyetini tehdit edecek yokluk ve tehlikelerden korunma yollarını arayacaktır. Emniyet bakımından huzur içinde olabilmek için icabında bazı fedakârlıklara katlanacak, az

gelirli devamlı işleri, çok gelirli devamsız işlere tercih edebilecektir. Emniyetinin başkaları elinde olduğunu gördüğü müddetçe onu ilgilen-direcek en mühim şey teminat ve garantiler sağlamak olacaktır.

İşinin fizyolojik ve emniyet ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli oldu-ğunu gören bir kimsenin davranışlarını bu defa sosyal ihtiyaçları şekil-lendirir olacaktır. Bir gruba ait olma, yakınlarının sevgi, arkadaşlık ve bağlılığını kazanma o şahıs için önem kazanacaktır.

İnsanların sosyal ihtiyaçları öteden beri bilinmekle beraber, uzun müddet bu ihtiyaçların şekillendireceği davranışların işletmelerin gaye-lerine zıt olacağı düşünülmüştür. Kaynaşmış bir grubun işletme gaye-lelerine muhalif davranışları olacağından korkan idareciler insanları uzun müddet insan tabiatında mevcut gruplaşma arzularına zıt bir şekilde yönetmişler ve neticede sosyal ihtiyaçları tatmin edilmeyen kimseleri hakikaten işletme gayelerine zıt davranışta bulunan kimseler haline bizzat kendileri getirmişlerdir.

Fizyolojik, emniyet ve sosyal ihtiyaçları tatmin edilmiş bir kimse artık benlik (ego) ihtiyaçlarını tatmine yönelecektir. Başarılı olma, mevki ve şöhret yapma, sahip olduğu değerlerin başkaları tarafından takdirini sağlama, onu etkileyen faktörler haline gelecektir. Ferdin bu ihtiyaçlarının tatmini diğer ihtiyaçların tatminine nisbetle daha güç olacaktır. Bununla beraber, bu neviden ihtiyaçlar belirmeye başladık-tan sonra ferdi devamlı şekilde etkileyecek, tatminlerinin güçlüğü se-bebiyle gayret saiki olma vasıfları uzun müddet devam edecektir.

Fizyolojik ihtiyaçların tatminsizliğinde ferdin duçar olacağı rahat-sızlıkların arazları kendini bariz şekilde gösterirler. Açlıktan kıvranma, soğuktan titreme herkesin görebileceği alametlerdir. Emniyet, sos-yal ve benlik ihtiyaçlarının tatminsizlik tezahürlerini teşhis ise olduk-ça güçtür. Dış görünüşleri, madde yapıları yeni, idarecilik zihniyeti köhne işletmelerde idarecilerin akıl erdiremedikleri durumlardan biri ücretlerin yüksekliğine, iş şartlarının iyiliğine, işlerin devamlılığına rağmen personelin neden huzursuz, isteksiz ve verimsiz olduğudur. Böyle bir durumda, isteksizliği, verimsizliği, huzursuzluğu çalışanların tabiatına hamletmek yanlış bir düşünce olacaktır. Bu davranışlar as-lında, sosyal ve benlik ihtiyaçlarının tatminsizliğinden doğan bir has-talığın belirtileridir.

Ücret politikası ve istihdam garantisi ile personelinin verimini belir-li bir noktaya kadar yükseltmiş olan idareciler daha yüksek verim sağ-lıyabilmek için başka faktörlerden faydalanmak, iş şartlarını, organi-zasyon yapılarını, idarecilik anlayışlarını ferdi etkileyen yüksek kade-

meli ihtiyaçları tatmine elverişli hale getirmek zorunda kalacaklardır. Hastalığı iyi teşhis edemeyip, kontrol ve disiplini arttırmak çarelerini aramaya kalkışmak yanlış bir tedavi olacaktır.

Buraya kadar olan izahlarımızla «Beşeri Münasebetler» kavramının bazı kimselerin zannetikleri gibi bir nevi «sırt okşama» veya «taviz verme» siyaseti olmayıp, soyoloji, antropoloji, psikoloji gibi ilimlerin yardımıyla, işletmelerdeki beşeri davranışların incelenip kavranmasına matuf ilmi bir araştırma sahası olduğunu belirtmeye çalıştık. Beşeri münasebetlerle ilgili çalışmaların ana gayesi, çalışanları gerek kendileri, gerekse çalıştıkları işletmeler için daha faydalı kişiler haline getirebilme yolunda, alışagelmış olanlardan farklı yeni çalışma usul ve metodları bulmaktır.

Fertlerin çalışma tarzlarını, aralarında kurdukları münasebetleri yakından inceleyip, mahiyetlerini anlamak suretiyle, söz konusu münasebetlerin müsbet yolda geliştirilmeleri mümkündür.

İnsanlar, ancak daha iyi çalışmayı bizzat arzuladıkları takdirde iyi çalışırlar. Onları yapmak istemedikleri şeyleri yapar hale getirmek için zor kullanmak, korku, tehdit gibi modası geçmiş metotlara başvurmak verimlilikten ziyade huzursuzluk artışına yol açar.

Buna mukabil, çalışanların kabiliyetlerini geliştirmelerine imkân verilmiş bir ortamda fikir ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmele-ri halinde tatmin edilmiş oldukları, gayretlerini samimi olarak işe tevcih ettikleri görülmür.

Medeniyetin ilerlemesi, teknik imkânların gelişmesi ile birlikte sosyal değerlemeleri değişen, kültür seviyeleri yükselen, ferdi hak ve hürriyetlerin mânâsını idrak eden fertlerin demokratik düzen içinde totaliter bir rejimle idaresi imkânsızlaşmaktadır. Vaktiyle az çok başarı sağlamış otoriter, paternalist tutumlu idarecilerin bugün kendilerini bir çıkmazda görmelerinin sebeplerini bunda aramak gerekir.

Sanayileşmenin ilk devrelerinde genellikle sahip-idareci durumunda olan işverenler, çalıştırdıkları kimseler üzerinde şu veya bu şekilde bir «otorite» kurarak onları itaat, sadakat ve verimliliğe yöneltmek istemişlerdir. Kendilerini işletmelerinde yer alabilecek bütün faaliyetlerin yegâne idarecisi, mutlak karar mercii şeklinde görme temayülünde olanlar, çalışma şartlarının tanzimine devlet veya sendikaların pek müdahale etmediği devirlerde, çalıştırdıkları kimselere karşı tutumlarını diledikleri şekilde tesbit hususunda kendilerini tamamiyle serbest hissetmişlerdir. Bu serbesti ise onların, mizaç ve felsefelerine gö-

re otoriter veya paternalist tutumlu birer idareci olmalarını kolaylaştırmıştır.

Tutumu otoriter olan bir idareci, çalıştırdığı kimselerin insan olma vasıflarını, refah ve selâmetlerini kâle almıyan, münakaşa götürmez yetkisini kabule onları kelimenin tam mânâsiyle zorlayan bir kimse şeklinde tarif edilebilir. Bu tip bir idareci nazarında çalışan, arzuya göre çalıştırılıp, işten atılabilecek bir eşyadan farksızdır. Ona göre çalışanlar, arzu, his, ihtiyaç ve gayeleri olan birer varlık olmaktan ziyade, verimli oldukları müddetçe hifzedilecek, aksi takdirde ıskartaya ayrılacak birer makinadır. Otoriter tipteki idarecilere böyle katkısız şekilleriyle nadiren raslanır. Bununla beraber, şu veya bu şekilde yumuşamış fakat aslında gene otoriter olan idarecilerle hemen her yer ve zamanda karşılaşmak mümkündür. Tutumu otoriter olan idarecilerin muayyen şartlar altında çalıştırdığı kimseleri kendilerine tâbi kılmaları mümkün olmakla beraber, onların içten sadakat ve verimliliklerini temin etmeleri hemen hemen imkânsızdır.

Paternalist veya hayırhah tutumlu bir idareci, çalıştırdığı kimselerin iş başında ve iş dışında selâmet ve bekasına ahlâkî bir vecibe olarak önem veren bir kimsedir. Bu tip idareciler kendilerinin ahlâkî bir vecibe olarak hayırhah olmalarına karşılık, çalıştırdıkları kimselerin de bir ahlâk vecibesi olarak müteşekkir ve verimli olmalarını beklerler. İdarecinin hayırhah oluşu, hayırhah davranışının bir ahlâk vecibesi olduğuna inanmasından ileri gelebileceği gibi, sadakat ve verimliliğin temini için hayırsever olmak gerektiği düşüncesinden de ileri gelebilir. Sıhhatli kimselerin daha verimli olacakları faraziyesi ile çalıştırdığı kimselere bol yemek veren bir idareci, bu tip bir paternalizme misal teşkil edebilir.

Toplumların sosyal değerlemelerinin zamanla değişmesi, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimine devlet ve sendikaların müdahale eder olmaya başlaması karşısında çalıştıranlar çalışanlara karşı tutumlarını tayinde evvelce sahip oldukları serbestiyi az çok kaybetmişlerdir. Bu tip müdahalelerin etkisiyle idareciler çalıştırdıkları kimselere karşı tutumlarını ister istemez değiştirmek zorunda kalmışlar veya en azından, tutum değişikliği yapmamanın doğurabileceği şartların ağırlığını hisseder olmuşlardır.

Bahsettiğimiz müdahalelerin ortaya koyduğu kanun, nizam ve kaideler, idarecilerin zihniyet değişmelerini zorlayıcı etkiye sahip olmakla beraber, işletme içinde ahenkli münasebetlerin kendiliğinden doğacağını asla garanti etmezler. Aynı hukuk nizamı içinde, aynı sendikaya

bağlı kimseleri çalıştıran ayrı işletmelerden bazılarının gayet ahenkli münasebetler tesis edebilmesine mukabil, bazılarının yıpratıcı ihtilâf ve grevlerle uğraşmakta olması bunun en açık delilidir. Keza, sendikalaşmış bazı işletmelerin münasebetlerini bir türlü düzene sokamamalarına mukabil, personeli sendikalaşmak lüzumu dahi duymayan bazı işletmelerin başarılı münasebetler kurabilmesi aynı hususu teyid eder mahiyettedir. Bir işletmede çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin iyi veya kötü olması o işletmenin sendikalaşmış olup olmamasından ziyade, uygulanan personel politikasının tatminkârlık derecesine bağlıdır. Bir işletme ister sendikalaşmış ister sendikalaşmamış olsun, mühim olan mesele, işletmeyi mensubu olmakla iftihar edilen ahenkli bir topluluk haline getirebilmektir. Münasebetlerin müs-bet yolda geliştirilmesi, işletme gayesine müteveccih samimi işbirliğinin temin, çalışanların hakiki istek ve ihtiyaçlarını hesaba katan iyi düşünülmüş, sağlam ve şumüllü personel politikalarının varlığını gerektirir. Her kademedeki idarecinin deruni beşer anlayışına sahip kişiler haline gelmesini temine yarayacak kıfayetli bir eğitim programı, bu vasıftaki personel politikalarının öncelik vereceği bir konu olacaktır.

Detaylara inmeden yaptığımız bu son derece umumi izahattan anlaşılacağı veçhile, «beşeri münasebetler» esas itibarile bir sevk-ve-ida-re meselesidir. Bu itibarla, ister sınaî, ister ticarî, ister hizmet işletme-si olsun, her işletmede lâıyk olduğu değerle ele alınması gereken şü-müllü bir konudur.

**ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMİYE
SOSYAL HİZMET**

**EMNİYET
SANDIĞI**

1965

1968

DIŞ TİCARETİMİZDE LİBERASYON TATBİKATI VE NETİCELERİ

Memduh GÜPGÜPOĞLU

Dış ticaret rejimleri tatbikatında liberasyon dediğimiz, malların herhangi bir miktar tahdidini olmaksızın memlekete serbestçe ithal edilmesi ve bedelinin serbestçe ödenmesi usulünün memleketimizdeki tatbikat safhalarını ve neticelerini başından beri izah edebilmek için mevzuu ikiye ayırıp birinci kısımda Ağustos 1950 tarihinden kota sisteminin kabul edildiği Ağustos 1958 tarihine kadar olan tatbikatı ve neticelerini ana hatları itibariyle belirtmekte, ikinci kısımda da Ağustos 1958 tarihinden bu güne kadar olan tatbikatı gözden geçirmekte faide mülâhaza etmekteyiz.

I. — İLK LİBERASYON TATBİKATI

Liberasyonun memleketimizde tatbikatına ilk defa 10 Ağustos 1950 tarih 3/11704 sayılı kararnameye müstenit 15 Ağustos 1950 tarihli Resmî Gazetede müntesir dış ticaret rejimine dair ithalât talimatnamesi ile ithal listeleri arasına bir de «serbest ithalât listesi» ilâve edilmek suretiyle başlanmıştır.

Mevzuubahis listede kayıtlı maddelerin liberasyon yolu ile ithaline bazı ilâvelerle, 30 Eylül 1950 tarih, 3/11910 sayılı ve 13 Mart 1952 tarih 3/14566 sayılı kararnameler gereğince devam edilmiştir.

Bu listeye dahil bellibaşlı maddeler şunlardır :

Damızlık hayvanlar, kuru ve yaş deriler, merinos ve şeyvot, plâstik maddeler, motörlü nakil vasıtaları yedek parçaları, kereste, selüloz, kitap, gazete, mecmua, harita v.s., pamuk mensucat, jütten sargılık kaba bez ve çuval, kauçuk, iç ve dış lâstikler, pencere camları, halis ve hususî çelikler, borular, el alâtı, alüminyum, kurşun, kalay, nikel, saatler, sinema ve projeksiyon makineleri, radyo, müteharrik makineler, traktörler, elektrik motörleri, akümülatör ve yedek plâkları, her nevi dikiş makineleri, ziraat makine ve aletleri, zatülhareke arabalar, buharlı ve motörlü gemiler, akaryakıt ve madeni yağlar, uzvi suni bo-

yalar, kimyevî maddeler, kimyevî gübreler, ilâç ham maddeleri ve müs-tahzarları.

Ancak ihracatımızın mahdut maddeleri ihtiva etmesi, buna muka-bil memleketin büyük bir ithal ihtiyacı içinde bulunması dolayısıyla liberasyon tatbikatını takip eden kısa bir müddet zarfında döviz mev-cutları süratle erimiştir.

Bu suretle 1950 yılı 4 Ekiminden itibaren yürürlüğe konulan Avrupa İktisadi İşbirliğine dahil memleketler arasındaki mübadelelerin % 60 nisbetinde serbest bırakılması (liberasyon) kararının iki senelik tatbikatı neticesinde, memlekete malı girmiş veya taallük ettiği hiz-met ifa edilmiş olduğu halde döviz transfer edilmemiş (arriere) mua-melelerin gittikçe artan yekûnlara vasıl olduğu görülmüştür. Bunları kısmen durdurmak ve dış ödemeleri muayyen limitler dahilinde yap-mak üzere 22 Eylül 1952 tarihinden itibaren tescillerin yetkili ban-kalarca otomatik olarak icrası yerine her defasında Ticaret Bakan-lığının müsadesi üzerine Merkez Bankasınca veya bu Bankanın talima-tı üzerine diğer yetkili bankalarca yapılması ve transferde bekleyen muamelelerin de yine adı geçen Bakanlık yetkilileri tarafından vizesi usulü konmuştur.

Bu usul de semereli olmamış, vizeden geçtiği halde transferde bek-leyen muamelelerin daima büyük hacimde olması bir türlü önleneme-miştir.

Böylece 22 Eylül 1952 tarihinde libere ithalât fiilen durdurulmuş-tur. Avrupa İktisadi İşbirliğine dahil memleketlerden liberasyon yolu ile ithal edilebilecek mallar, bundan sonra neşredilen dış ticaret rejim-lerinde de yine liberasyon listelerinde gösterilmiş, fakat bu husustaki talepler tatbikatta tahsisli ithalât muamelesine tâbi tutulmuştur.

Netice :

Bu tatbikat neticesinde aşağıdaki durum hasıl olmuştur :

İç iştirâ gücünün sun'î olarak yükseltilmesi sebebiyle, bilhassa 1954 yılından itibaren, dış iştirâ gücüne olan ihtiyaç günden güne art-mış, tabiatıyla bu da sabit bırakılan resmî döviz satış kurları ile dövi-zin kara borsa fiatı arasında devamlı şekilde artan bir fark husule ge-tirmiştir. Öyle ki resmî kurdan 2,82 lira olan doların kara borsa fiatı Temmuz 1958 ayında 22 lirayı bulmuştur. Yükselen iç fiatlar muvace-hesinde resmî kurdan satın alınan dövizler mukabilinde ithal edilen en kalitesiz ve en pahalı malların dahi memleket dahilinde câzip kârlarla satışı mümkün olmuştur. Bu durum ticaretle meşgul olan ve olmayan hemen her sınıf halkın döviz talebi peşinde koşmasını intaç etmiştir.

1950 - 1952 yılları arasındaki liberasyon tatbikatı dolayısıyla kısa

zamanda süratle erimiş olan döviz disponibiliteleri onu takip eden senelerdeki devamlı tediye muvazenesi açıkları dolayısıyla de bilhassa 1954 senesi yaz aylarından itibaren kifâyetsiz durumdan bir türlü kurtulamadığı için, ilân olunan dış ticaret rejimi kararname ve talimatnamelerinde derpiş edilen döviz tahsis sistemi tatminkâr şekilde yürütülememiştir.

İlân olunan dış ticaret rejimleri gereğince ithal talepleri anonim olarak ve muayyen devreler itibariyle Merkez Bankası şubelerine yapılmakla beraber bunların Ticaret Bakanlığınca tahsise bağlanması ay-larca geçikmiştir. Çıkan tahsisler miktar itibariyle tatminkâr olmadığı gibi hangi mallara ne zaman tahsis yapılacağı da bilinmemiştir; bit-tabi bu arada, yatırılan depozitolar uzun müddet bağlı kalmıştır.

Buna ilâveten, tahsisler döviz disponibiliteleri ile ayarlı olarak ya-pılmadığı için, alınan tahsislerin transferi ayrı bir mesele olmuştur.

Bu durum karşısında işin yürütülmesi aşlında istişari mahiyette kurulmuş olan, Döviz Komitesine verilmiştir. Komite döviz taleplerini disponibilitate imkânları muvacehesinde tetkik etmek ve alâkahı merci-lere ona göre tahsis yapma yetkisini vermek ve transferde bekleyen muamelelerin prioritelerini tesbit eylemek kararı ile işe başlamıştır. Bu noktadan itibaren de anonim sistem bozulmuş, gerek tahsislerin yapılışında gerek transferlerin icrasında mecburen takdir ve tercihe gidilmiştir.

Bunun neticesi olarak, yukarıda izah edildiği veçhile, iç piyasada ithal malına olan tehâlük sebebiyle, bu devrelerde yapılan her çeşit ithalâtın büyük kârlar sağlanmıştır ve bu durum iktisadî istikrar prog-ramının tatbikine başladığı Ağustos 1958 tarihine kadar devam etmiş-tir.

II. — AĞUSTOS 1958 DEN SONRAKİ DEVRE

Ağustos 1958 den itibaren ithalâtımızda tatbik edilen ve alışılmış tabiri ile, kota sistemi denilen sistem içerisinde liberasyona ilk defa ikinci kota devresinde 13 Mayıs 1959 tarihinde yedek parça ithalâtının serbest bırakılması ile başlanmış, hemen akabinde 15 Mayıs 1959 tari-hinde büyük kısmını sanayi ham maddelerinin teşkil ettiği ve hacim itibariyle önemli olmayan 37 kalem maddenin daha ithali libere edil-miştir.

Bu suretle kota sistemi içerisinde liberasyona ilk defa Mayıs 1959 tarihinde çok küçük çapta başlanılmış olup bu tatbikata her yeni ithal programında liberasyon listesi biraz daha genişletilmek suretiyle 1961 yılı ilk altı ayına (VI ncı kota devresine) kadar devam edilmiş, 1961 yılı ikinci 6 aylık devresinden (VII nci kota) IX uncu kotayı içine alan

1962 yılı ikinci altı ayı sonuna kadar bir buçuk yıl müddetle ithali libere edilen mallar hemen hemen aynı kalmış, 1963 yılı başından itibaren de liberasyon listelerinin her yeni ithal programında bir miktar daha daraltılması suretiyle liberasyon tatbikatına devam edilmiştir.

Mays 1959 tarihinden bu güne kadar aradan altı yıla yakın bir zaman geçmiş olduğuna göre bir taraftan liberasyon rejiminin elde edilen tecrübeler neticesinde ne gibi değişikliklere uğradığını, diğer taraftan da bu müddet zarfında ilân olunan liberasyon listeleri muhtevasını ve bu listelere istinaden yapılan döviz tahsisleri tutarlarını bir arada gözden geçirmek şüphesiz ki faydalı olacaktır.

A. — Tatbik olunan liberasyon rejimi

13 Mayıs 1959 tarihinden itibaren yedek parça ithalâtı serbest bırakıldığı zaman o tarihte neşredilen listeye dahil olan her nevi yedek parçaların, aramızda anlaşma bulunsun bulunmasın, bilumum memleketlerden istendiği zaman istendiği miktarda ithali uygun görülmüş muamelelerin bir yerde temerküzünü teminen müracaatların doğrudan doğruya Merkez Bankası Şubelerine yapılması ve akreditiflerin bu bankaca açılması kararlaştırılmıştır. Müracat sırasında herhangi bir nakdi teminat alınmadığı gibi ithalâtçı vesikası da aranmamakta idi; sadece bağlantıyı gösteren proforma fatura veya teklif mektubunun ibrazı kâfi geliyordu.

Ancak bir müddet sonra liberasyon yolu ile ithalât taleplerinin tahminin çok üzerinde olduğu görüldüğünden 1 Haziran 1959 tarihinde Ticaret Bakanlığınca neşredilen bir tebliğ ile liberasyon akreditiflerinin ithalât muamelelerine tavassuta yetkili, Merkez Bankasından gayri, bankalar tarafından açılması kararlaştırılmıştır ve o zamandan beri de bu usul tatbik olunmaktadır.

3 Ağustos 1959 tarihinde ilân edilen III üncü kota ile ilgili ithalât talimatnamesinde libere ithalât için yukarıda izah olunan esaslar muhafaza edilmiş, bir yenilik olarak libere ithalâtın akreditifliden gayri vesaik ve mal mukabili ödeme şekilleri ile de yapılabilmesine cevaz verilmiştir.

15 Şubat 1960 tarihinde ilân edilen IV üncü kotaya ait ithalât talimatnamesi ile liberasyon listesinde yazılı malların APA ve serbest döviz sahalarından serbestçe ithali, anlaşmalı memleketlerden ise alâkalı memleket kontenjan listesi ve o mal için listede tefrik olunacak meblâğlarla mukayyet olarak ithali esası konulmuştur. Bu kotadan itibaren liberasyon listesine vaki müracatlardan da, global kotada olduğu gibi, % 10 nisbetinde teminat alınmaya ve ithalâtçı vesikası aranmaya başlanmış, ancak resmî sektör bu kayıtlardan vâreste tutulmuş-

tur. Yine bu tarihten itibaren liberasyon listesinden vesaik ve mal mukabili ithalâta bulunacak olanların, ithal vesikası almadan önce, talep ettikleri dövizin türk lirası karşılığının % 50 sini yatırmaları mecburiyeti konulmuştur.

Bundan sonra neşredilen V, VI ve VII inci kotalarla ilgili ithalât yönetmenliklerinde liberasyon yolu ile ithalât rejiminde önemli bir değişiklik yapılmamış, yalnız VI ncı kotadan itibaren liberasyon listesinde yazılı malların sadece APA ve serbest döviz sahalarına dahil memleketlerden ithaline imkân verilmiş, liberasyon listesi anlaşmalı memleketler için bazı kayıt ve şartlarla dahi muteber kabul edilmemiştir. Yine bu kotadan itibaren sanayicilerin vesaik ve mal mukabili ithalâtında talep olunan dövizin türk lirası karşılığının % 50 sini yatırmak mecburiyetleri kaldırılmıştır. VII nci kotadan itibaren sanayicilerin liberasyon listesinden yapacakları ithalâta % 10 teminat aranmaması kararlaştırılmış ve bu tatbikat X uncu kota devresi başına kadar devam etmiştir.

17 Mayıs 1961 tarihinden itibaren liberasyon listesinden yapılacak ithalâta malın ithal müsaadesi tarihinden itibaren 6 ay zarfında fiilen ithali yerine 6 ay zarfında gümrüklerimize getirilmiş olması usulü konulmuştur.

Bu usul IX uncu kota devresinden itibaren kaldırılmış, malların ithal müsaadesi tarihinden itibaren altı ay içinde fiilen ithali mecburiyeti yeniden konulmuştur.

IX uncu kota İthalât Yönetmenliği ile liberasyon listesinden yapılacak ithalâta vesaik ve mal mukabili ödemelerde ithalâtçıların mal bedelinin türk lirası karşılığının % 50 sini yatırma mecburiyetleri kaldırılmış ve XI inci kota ithalât yönetmenliği ile de bu mecburiyet yeniden konulmuştur.

XIII üncü kota devresi başından itibaren liberasyon listelerinden yapılacak talepleri kısmak ve ithalâtı yıllık programda öngörülen seviyede tutabilmek gayesiyle bu listelerden yalnız akreditifli ödeme şekli ile ithalâta cevaz verilmiştir ve hâlen de bu usul câridir.

Yine XIII üncü kotadan itibaren sanayicilerin liberasyon listelerinden kendi sınaî faaliyetlerine münhasır ihtiyaçları için ancak sıfat ve ihtiyaçlarını gösterir belgelerle ithalâta bulunabilmeleri usulü kaldırılmıştır.

Yine bu devreden itibaren sanayicilerin liberasyon listelerinde belirli mercilerin müsaadesine tâbi mallardan yapacakları ithalâtı da bir mutemet vasıtasıyla yapmalarına imkân verilmiştir.

Buraya kadar olan itahatımızla muhtelif ithal programları devre-

lerinde tatbik olunan liberasyon rejiminde yapılan bellibaşlı değişiklikleri özetlemiş bulunuyoruz.

Hâlen Memleketimizde tatbik olunan liberasyon rejiminin ana hatlarını şöylece belirtmek mümkündür.

Yıllık ithal programlarının tahakkukunu teminen bu programın bir cüz'ü olmak üzere altı aylık liberasyon listeleri tesbit ve ilân olunmaktadır. Bu listeler APA memleketlerine ve aramızda anlaşma olmayan memleketlere şâildir.

Hâlen I ve II numaralı liberasyon listeleri olmak üzere iki liste yürürlüktedir. I numaralı listede yazılı mallar esas itibariyle talep elastikiyeti fazla olmayan ve memlekete ithali zarurî, daha ziyade sanayiye ait, ham ve yardımcı maddeleri ihtiva etmektedir. Bu listeden yapılacak ithalât için % 70 nisbetinde teminat alınmaktadır. II numaralı liste birincisi dışında kalan libere maddeleri ihtiva etmekte olup bu listeden yapılacak ithalât % 100 nisbetinde teminata tâbidir.

Liberasyon listelerinde yazılı beş yüz kalemden fazla mallarla ilgili ithal talepleri akreditifli ödeme şekine uygun olarak yetkili bankalara formüler bir mektupla yapılmaktadır. Bu müracaat sırasında teminat ve istenen dövizin türk lirası karşılığının tamamı yetkili bankaya yatırılmakta ve bu bankaca doldurulacak ithal müsaadesi formüleri ile birlikte döviz transferi isteğinde bulunulmakta, Merkez Bankasınca kuvertürün teminini müteakip ithal müsaadesi verilmekte, bunun üzerine gerekli akreditif açılarak mallar ithal olunmaktadır.

B — İlân olunan liberasyon listeleri muhtevaları ve tahakkukatı

Yukarıda temas edildiği üzere, kota sistemi içerisinde liberasyona ilk defa II nci kota devresinde başlanılmış olmakla beraber bu devredeki liberasyon yedek parçaları ve bir kısım sanayi ham maddeleri olmak üzere çok mahdut sayıda mallara şâmil bulunuyordu. Bununla beraber o tarihte her çeşit yedek parçaya olan şiddetli ihtiyaç ve liberasyona gidilmenin verdiği ilk hız sebebiyle 13 Mayıs 1959 tarihinde III üncü kotanın ilân edildiği 3 Ağustos 1959 tarihine kadar yapılan tahsisler 23.9 milyon doları bulmuştur.

Liberasyon listesi madde adetleri itibariyle asıl III üncü kotadan itibaren genişlemeğe başlamıştır. Filhakika bu kota devresinde, evvelce libere edilenlerle birlikte, 344 kalem maddenin serbestçe memlekete ithaline müsaade edilmiştir.

Bu devrede liberasyon ile global kota arasında muhtelif bir sistem olan otomatik tahsis usulü de ihdas edilmiş, bu usule IV üncü kotada da devam edilmiş ve 3 Ekim 1960 tarihinde V inci kotanın ilânı ile

beraber bu sisteme nihayet verilerek otomatik tahsis listesinde yazılı ehemmiyetli malların hepsi liberasyon listesine alınmıştır.

15 Şubat 1960 tarihinde IV üncü kotanın ilânı ile beraber liberasyon listesi biraz daha genişletilmiştir. İç ve dış lâstikler, makine yağları, zirai mücadele ilâçları ham maddeleri, mensucat boyaları, antibiyotikler, sun'i gübre, sargılık kaba bez (kaneviçe), jütten çuval, demir ve çelik çemberlikler, teneke levha, halitali ve yüksek karbonlu çelikler, nikel, kalay ve alüminyum gibi madenlerden çubuk, profil, tel, saç ve levhalar, çay, DDT, mantar, kraft kâğıdı, naylon ağ ipliği ve balık ağının ithali bu devrede libere edilmiştir.

3 Ekim 1960 tarihinde ilân edilen V inci kotada ithali serbest bırakılan mallar 525 kaleme çıkarılmıştır. Başta akaryakıt olmak üzere şeker pancarı tohumu, ihracatçıların bir kısım ambalaj maddeleri ve malzemesi, göztaş, evvelkilere ilâveten bazı sanayi ham maddeleri, sigara kâğıdı ve elektrikli ölçü aletlerinin liberasyonu bu devreye raslamaktadır.

Tasarruf temini gayesiyle IV üncü kota devresinde 22 Haziran 1960 tarihinde liberasyon listesinden çıkarılıp global kotaya alınan 30 kalem maddenin hemen hepsi bu devrede tekrar liberasyon listesine ithal edilmiştir.

4 Ocak 1961 tarihinde VI ncı kotanın ilânı ile beraber liberasyon listesi muhtevası 561 kalem malı ihtiva edecek surette en geniş şeklini almıştır. Kamyon, merinos, tıbbi ve sentetik kauçuk, ham deriler, saçlar, matbaa mürekkebi, sentetik ve sun'i iplikler, dezenfekte edici ve haşerat öldürücü müstahzarlar, fizik ve kimyaya ait alet ve cihazlar ve bazı yeni sanayi ham maddelerinin ithali de bu devrede libere edilmiştir.

Sırasıyla 4 Temmuz 1961, 4 Ocak 1962 ve 4 Temmuz 1963 tarihlerinde ilân olunan VII, VIII ve IX uncu kotalarda liberasyon listesi muhtevası hemen hemen aynen muhafaza edilmiştir.

4 Ocak 1963 tarihinde X uncu kotanın ilânından itibaren liberasyon listesinde hissölunur daraltmalara gidilmiştir. 6 ton ve daha fazla safi yük taşıma kapasiteli kamyonlar, iç ve dış lâstikler ve mamul petrol gibi önemli maddeler bu devreden itibaren liberasyon listesinden çıkarılmıştır.

Bu devrede liberasyon listesi yıllık olarak ilân edilmiş olmakla beraber 4 Temmuz 1963 tarihinde XI inci kotanın ilânı ile beraber önemli bir madde olarak yıkanmış ve karbonize edilmiş yün merinos da liberasyon listesinden çıkarılmıştır.

4 Ocak 1964 tarihinde ilân olunan XII nci kota ile liberasyon liste-

si önemli bir revizyona tâbi tutulmuş ve ithali libere olan mallar teminat nisbetleri değişik üç ayrı listede yer almıştır. Bu kotadan itibaren liberasyon listelerinden çıkarılan bellibaşı maddeler şunlardır :

Dekape saçlar, ham çinko, mensucat makineleri ve dikiş makineleri ve müteferrik aksam ve parçaları, göztaşı, titan oksitleri, motörlü kara nakil vasıtaları, şasi, bagaj yeri, çamurluk ve kapıları, kopra, sair boyayıcı maddeler, bakalize karton, dış lâstiklerin sırt geçirme ve lâstik imalinde kullanılan kalıp iç lâstikleri, sigara kâğıdı, varis çorapları ve dizlikleri, elektrik ampul camları, ferro krom, eni 523 mm. ye kadar demir veya çelikten bantlar, eni 50 mm. den yukarı demir ve çelikten şeritler, her nevi testere ağızları, ev tipi buz dolapları aksamı, alıcı ve verici radyo cihazlarının tamamen demonte aksam ve parçaları, elektrik makine, cihaz ve tesisleri için izole edici parçalar, elektrik sayaçları, gramofon, diktafon ve ses kaydetme cihazlarının sair aksam ve parçaları, dolma kalem yedek parçaları ve teferruatı.

Bu arada başka bir tahdit tedbiri olarak da sargılık kaba bez ve kaniçe, jütten çuval, elektrolitik teneke levha, galvanizli teller, ham alüminyum, alüminyumdan yaprak ve şeritler, zirai mücadele püskürtme ve tozlama cihazlarının ithali muhtelif mercilerin müsaadesine tâbi tutulmuştur.

Bütün bu tedbirlere rağmen devre sonuna doğru liberasyon listelerinden ithal taleplerinin çok artmakta olduğu görüldüğünden çıkarılan bir kararname ile 19 Haziran 1964 tarihinden itibaren yeni ithal programının ilânına kadar liberasyon listesinden müracaat kabul edilmiş, başka bir deyimle liberasyon tatbikatı 15 gün kadar durdurulmuştur.

4 Temmuz 1964 tarihinde ilân edilen XIII üncü kota ile liberasyon listeleri yeniden önemli bir revizyona tâbi tutulmuş ve ithali libere olan mallar bu kere iki ayrı listede yer almıştır. XIII üncü kotadan itibaren liberasyon listelerinden çıkarılan bellibaşlı maddeler de şunlardır:

Muhtelif kimyevi gübreler, selofan kâğıdı, kraft kâğıdı, karbon kağıtları, demir ve çelikten saçlar, teneke levha, formik asit matbaa mürekkepleri, infilâki önleyici müstahzarlar, kara nakil vasıtaları için lâstik zırh, halitalı ve yüksek karbonlu çelikler, toprağı hazırlamak işlemek ve ekmek için ziraat makine ve cihazları hasat ve harman makineleri, elektrik motor ve jeneratörleri ve aksam ve parçaları, sentetik ve sun'i devamlı elyaftan iplikler, kirli yün merinos, emniyet camları ve kırılmaz camlar, alüminyum yaprak ve şeritler, çukurlaştırma,

ıstanpalama ve dış açma alet ve makinelerinin değişebilen aletleri, brülörler ve otomatik ocaklar, self ve reaktans bobinleri, bisiklet ve benzerleri ile motorlu kara nakil vasıtalarının elektrikli cihazları, cam silicileri, elektrik kondansatörleri, ısıtıcı olmayan rezistanslar, potansiyometreler ve reostalar, motosiklet, motorsuz bisiklet ve malül arabalarının aksamı, parça ve teferruatı, jeodezi, topografya ve arazi ölçme aletleri, tababet, cerrahlık, dişçilik ve veterinerliğe mahsus alet ve cihazlar, X şualı cihazlar ve diğerleri, mayi ve gaz ölçme kontrol cihazları, ölçü, muayene, kontrol, tanzim ve tahlil işlerinde kullanılan elektrikli veya elektronik alet ve cihazlar.

4 Ocak 1965 tarihinde ilân olunup hâlen tatbikatı devam etmekte olan XIV üncü kota liberasyon listeleri XIII üncü kota devresine ait listelerin hemen hemen aynıdır.

..

Ağustos 1958 tarihinden bu güne kadar ilân olunan ithâl programlarına dahil liberasyon listeleri hakkında topluca bilgi verilmek gayesi ile aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Ağustos 1958 tarihinden sonra ilân edilen liberasyon listelerinin muhtevalarını ve tahakkukatını gösterir tablo

İthal programı devresi	tarihi	Alınan teminat nisbeti %	Verilen ithal müsaadeleri (milyon odlar)
II.	13.5.959— 2.8.959	—	23.9
III.	3.8.959—14.2.960	10	28.2
IV.	15.2.960— 2.10.960	10	74.1
V.	3.10.960— 3.1.961	10	46.3
VI.	4.1.961— 3.7.961	10	85.2
VII.	4.7.961— 3.1.962	10	127.1
VIII.	4.1.962— 3.7.962	10	160.0
IX.	4.7.962— 3.1.963	10	213.5
X.	4.1.963— 3.7.963	20	121.8
XI.	4.7.963— 3.1.964	30	131.2
XII.	4.1.964— 3.7.964	50—70	117.1
XIII.	4.7.964— 3.1.965	70—100	123.1

Netice :

1. — Gerek Ağustos 1958 den beri tatbik olunan liberasyon rejimi gerekse ilân edilen liberasyon listelerinin muhtevaları hakkında yuka-

rıdanberi verilen izahatımızdan ve tablonun tetkikinden anlaşılacağı üzere bu ikinci liberasyon tecrübesine evvelâ teenni ile başlanmış, liste muhteviyatı safha safha genişletilmiş ve 1962 yılının ikinci altı ayı sonunda liberasyon hacmi en yüksek seviyesine çıkmıştır.

1963 yılı başından itibaren birinci beş yıllık kalkınma plânı tatbi-tatbikatına başlanması ve plânda ithal listelerinden belirli miktarda ithalât yapılmasının derpiş olunması muvacehesinde ithalâtın bu hacmin üzerine çıkmamasını temin için bir taraftan liberasyon listesi muhtevasında daraltmalar yapmak, diğer taraftan bunu takviye edecek mahiyette teminat artırmak, karşılık tesisi mecburiyeti koymak, teminatları nakit olarak almak gibi moneter tedbirler koymak yollarına gidilmiştir.

2. — Bu tatbikatı sırasında, liberasyon hacmini ithal programında öngörülen seviyede tutmak endişesi ile ani olarak tenimat nisbetlerinin artırıldığı veya liberasyon tatbikatının kısa da olsa bir müddet durdurulduğu devreler olmuştur. Bu hal her ithal programı devresi sonunda ithal taleplerinin fazlasıyla artması neticesini doğurmuştur; öyle ki altı aylık bir devre zarfında listenin o devre için derpiş olunan hacmine nazaran 85-90 milyon dolar fazlasıyla tahakkuk ettiği görülmüştür.

3. — Liberasyonun geniş bir şekilde tatbik olunduğu 1961 yılı başından bugüne kadar edinilen tecrübelerin kayda değer olanlarından birisi de, gerek liste muhtevalarında yapılan daraltmaların, gerek moneter tedbirlerin liste hacmi üzerinde mütenasiben tesir etmemekte oluşudur. Başka bir deyimle, ilk nazarda zannedildiği gibi, muayyen maddeleri liberasyon listesinden çıkarmakla liste hacminde o miktar tasarruf asla mümkün olmamakta, ithal talepleri bu defa başka maddelere teveccüh etmektedir.

Moneter tedbirlerin tesirleri de aynı şekilde bidayette tahmin olunan nisbette olmamaktadır.

Neticenin bu şekilde tahakkukunda bir taraftan memleketin ithal ihtiyacının, diğer taraftan ithalât ticaretinin gerek sermaye sahipleri gerek bankalar için en kârlı ticaret sahalarından birisi olmasının müessir olduğu şüphesizdir.

4. — Dış ticarete liberasyonun memleketimizdeki bu ikinci tatbikatından beş yılı geçen müddet zarfında edinilen tecrübe bunun ne derece hassas bir mekanizma olduğunu ve atılacak adımların ne kadar ölçülü ve hesaplı olması icabettiğini bir kere daha göstermiş bulunmaktadır.

BANKACILIKTA ÖZEL SEKTÖR VE AMME SEKTÖRÜ REKABETİ (*)

Yazan : L. E. THUNHOLM
(İsveç Bankacılar Birliği Başkanı
ve Standinavski Banken Müdürü)

Çeviren : Alparıslan ALAGÖZ

Son yılların iktisaden gelişmiş memleketlerin hemen hepsinde bankacılık sahasında özel sektör ve amme sektörü rekabeti dikkatleri üzerine çekmeğe başlamıştır. Çeşitli mali müesseselerin işleyişlerinin mukayesesi, bankaların ve diğer mali müesseselerin fiat politikaları, mevduatı çekme mevzuundaki rekabet, ekonominin çeşitli sektörlerine vaki kredi akışları, temerküze doğru gidişin rekabet üzerindeki etkisi vs. gibi meseleler, politikacılar, iktisatçılar, yazarlar ve resmî komüsyonlar tarafından derinlemesine inceleme konusu edilmiş bulunmaktadır. Geçen 10 ilâ 20 yıl içinde mali sistemin gelişmesinde dikkati çeken hususlardan birisi, mali müesseselerin, birbirlerinin alışlagelmiş olan faaliyet sahalalarına tecavüz etmeleri hususundaki temayüdüdür.

Bunun başlıca misali İngilterede görülmektedir. İngilterede mesken problemini halletmek gayesile kurulmuş olan mesken kredi «hire-purchase» müesseselerinin bankacılığa benzer faaliyetleri buna bir misal teşkil etmektedir.

Başka bir misal olarak Almanyada tasarruf bankacılığının ticaret bankacılığı sahasına girmek yolunda büyüme ve gelişme gösterdiği ileri sürülebilir. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Hemen hemen her memlekette ticaret bankacılığı ile tasarruf bankacılığı arasındaki hudutlar keşinliğini kaybettiğinden mevduat ve plâsman sahalalarında rekabet artmıştır.

Bu durum bir çok çekişmelere ve rekabetin düzene sokulması için sık sık kanunî yollara başvurulmasına sebep olmuştur.

(*) Milletlerarası XVII. Bankacılık Yaz Okulu Konferanslarından.

Meselenin en önemli bir cephesi de son yıllarda, bir çok memle kette özel finansman müesseseleri ile devlet finansman müesseseleri nin rekabete mecbur kalmış olmasıdır. Ezcümle Almanya'da amme sektörüne dahil olan tasarruf bankacılığı sistemi, devlete verilen bir çok imtiyazlardan faydalanarak özel ticaret bankacılığı sistemini tehdit eden bir tehlike olarak görülmeğe başlamıştır. Bir diğer misâl de git-tikçe artan federal krediler sebebiyle Amerika Birleşik Devletlerinden verilebilir. İşveçte posta idaresinin gittikçe gelişen bankacılık faali-yetleri aynı temayülün bir başka misâlini teşkil eder.

Bankacılıkta rekabet konusunu tartışırken Devlet ve Özel Sektör finansman müesseseleri arasındaki rekabeti kendine has bir şekilde ele almak lâzımdır. Bunun başlıca sebebi, batı dünyasının ileri ülkele-rinin mali yapılarına temel teşkil eden ikili telâkkidir. Birinci cephe fi-at mekanizmasının hakim olduğu serbest piyasa prensibine dayanan bir ekonomiye sahip oluşumuzdur ki bu piyasa mekanizmasının esas unsurlarından birisi de mevduat toplamak için rekabet eden ve kay-naklarının plâsmanında kâr gayesile çalışan serbest bankacılık sistemi-dir. Diğer cephe ise kredi sisteminin amme menfaatine uygun bir şe-kilde yürütülmesi için devlet makamlarının gerekli tedbirleri almış bulunmasıdır. Nitekim bazı ülkelerde bu tedbirler çok ileri gitmiştir. O kadar ki bir çok bankacılık muameleleri devlete veya yarı devlet mü-esseselerine tahsis edilmiş bulunmaktadır.

Bankacılık konusunda Devlet ve Özel Sektörün rekabeti aşağıda değişik bir görüş açısından incelenecektir. Esas itibariyle bu rekabetin serbest piyasa ekonomisinin işleyişine nasıl tesir edeceğini bankacılık sahasında serbest piyasa sistemine amme müdahalesini doğuran se-bepleri ve böyle müdahalelerin milli ekonomilerde yapabileceği tesir-leri açıklayacağız ve bu meseleleri herhangi bir memleketteki özel du-rumlara bağlamaksızın, imkân nisbetinde, umumî esaslar itibariyle in-celeyeceğiz.

Amme Sektörünün arzettiği nisbî önem

Devlet ve Özel-Sektör bankacılığı arasındaki rekabet ile ilgili prob-lemelerin tartışmasına girmeden önce, birkaç memlekette amme sektörü-nün arzettiği nisbî önemi ana hatları itibariyle belirtmek icab etmek-tedir. Amme sektörünün finansman sahasına olan ilgi derecesini gös-terecek tipik misâller vermek maksadile tahlillerimizi birkaç memle-kete inhisar ettirmeğe mecbur olacağız. Ancak kuruluşları itibariyle ka-rışık ve farklı müessesevi şartlar dolayısıyla böyle bir mukayeseli tahlil yapmak çok güçtür. Hatta bazen muayyen bir kredi müessesesinin dev-let sektörüne mi yoksa özel sektöre mi ait olduğu hususunda karar

vermek bile güçtür. Meselâ, Fransadaki millileştirilmiş dört büyük mevduat bankasına devlet bankacılık müesseseleri nazariyle bakabilir-miyiz? Bu bankalar muhakkak ki devletin malıdır, fakat diğer taraftan fiiliyatta, gayet muhtar bir idareye sahiptirler ve özel mevduat bankaları ile aynı prensipler altında yönetilirler, aynı kanun ve nizamla tabidirler. Görülüyor ki devletin bankalara sahip olmadan da bankacılık sektörüne tesir edebilmesi hususu devlet ekonomisindeki bankacılığın hissesini ölçebilecek ölçülerin tefsirini güçleştiren bir durum olmaktadır

Bütün güçlüklerle rağmen, devlet bankacılık müesseselerinin nisbi önemini istatistiki olarak tahlil etmek üzere teşebbüslerde bulunmuş ve bazı memleketlere ait tetkik neticeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu mukayesenin yegâne gayesi şartların farklılığını ortaya koymaktadır. Sermaye kaynaklarının %50 veya daha fazlası devlete, mahalli idarelere veya diğer herhangi bir amme teşekkülüne ait bulunan finansman müesseseleri devlet sektörü finansman müesseseleri arasına sokulmuştur. Bankacılık sistemleri içinde devlet ve özel sektör müesseselerinin nisbi hisseleri de en son istatistiki donnelere göre toplam ikrazat ve yatırımlar esasına istinaden tesbit edilmiştir.

Bankacılık Faliyetinde Devlet ve Özel Sektörün Nisbi Hisseleri

Amerika	5 — 10 %	90 — 95 %
İngiltere	10 — 15 %	85 — 90 %
İsveç	20 — 25 %	75 — 80 %
Norveç	30 — 35 %	65 — 70 %
Almanya	65 — 70 %	30 — 35 %
İtalya	c.90 %	c.10 %
Fransa	75 — 80 %	20 — 25 %
İtalya	c.90 %	c.10 %

Hernekadar bazı özel hallerde muayyen bir kredi müessesesinin devlet veya özel sektör olarak tanımlanması biraz keyfi görülebilirse de; bu, yukarıdaki tablodan elde edilen intibain önemini bozmaz. Diğer bir deyimle, Devlet finansman müesseselerinin Amerika ve İngilteredeki önemi az, Kara Avrupasında çok, İskandinav ülkelerinde ise ikisi ortası bir durumdadır.

Yukarıki tabloya bir kaç mütalâa daha ilâve edilebilir. Bilindiği gibi Amerika ve İngilterede amme sektörünün bankacılık sahasında önemi pek fazla değildir. Mevcut amme bankacılığı özel bankacılık sistemini tamamlayıcı bir mahiyette olup, rekabet mevzubahis değildir. Esasen bu normal bir neticedir. İngilterede bankalar başından beri li-

beral bir ekonomi sisteminin çerçevesi içinde özel sektör inisiyatifi ile gelişmiştir. Özel sektörün ekonominin değişen şartlarına kolaylıkla intibakı, kredi arzındaki boşlukları doldurmak üzere yeni bir takım enstitüler yaratılması için amme sektörünün teşebbüse geçmesine lüzum bırakmamıştır. Amerikanın mali yapısındaki gelişme de aşağı yukarı böyledir. Özel sektör bankacılığı liberal düşünüş esasına müsteniden gelişen piyasa mekanizmasının aslı bir unsuru olmuştur. Arada bir derece farkı vardır. Evvelâ mâli yapının düzenlenmesi İngilteredekinden daha sıkı ve daha uzun vadeli olmuş, mevcut kredi boşluklarının doldurulması hususunda amme gayretleri daha farklı bulunmuştur. 1930 yılından itibaren mesken kredileri, zırai krediler ve küçük teşebbüslerin finansmanı mezuunda atılan adımlar bir federal kredi sisteminin gelişmesine sebep olmuştur. Bu federal faaliyetlerin maksadı, daima özel bankacılık sisteminin sunduğu hizmetleri tamamlayan kredi imkânları yaratmak olmakla beraber, şüphesiz ki birçok hallerde de rekabet durumu yaratmıştır.

Yukarıdaki tabloda zikri geçen iki İskandinav ülkesini ele alacak olursak, amme sektörünün mecmu ikraz faaliyetleri içindeki hissesinin İsveçte % 20-25, Norveçte ise % 30-35 olduğu hayretle görülür. Oysaki her iki ülkedeki umumi iktisat politikası şiddetle sosyalist düşüncenin tesirinde kalmıştır ve Hükümet politikasına esas teşkil eden sosyal refah mefhumu, her iki ülkedeki amme sektörü faaliyetinin genişlemesine sebep olmuştur. Buna rağmen, bu memleketlerin mâli sistemi hâlâ esas itibarile özel müesseselere dayanmaktadır. Amme sektörünün mâli müesseselere tesiri şüphesiz çok kuvvetli değildir. Bu tesir esas itibariyle sıkı bir kontrol hüviyetine bürünmüştür. Amme faaliyetleri hususi, siyasi veya içtimai önemi haiz olan sahalarda ekonominin muayyen sektörlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ihtisaslasmış kredi müesseselerinin teşkil edilmesi mevzularına teksif edilmiştir. Norveç'te bu gibi ihtisaslasmış devlet kredi müesseseleri mesken, gemi inşaaı, ziraat ve küçük teşebbüslerin finansmanı için kurulmuştur. Keza İsveçte de bu kabil kredi ihtiyaçları özel müesseseler ile rekabet etmekten ziyade, özel sektörü tamamlayan kamu müesseseleri tarafından karşılanmaktadır. Bununla beraber devlet sektöründen gelen çok aktif bir rekabet posta bankasının dinamik politikası ile ortaya çıkmıştır. İsveçteki mevcut banka mevduatının % 16 sına sahip olan bu banka bir çok faaliyetleri itibariyle diğer müesseselerle rekabette bulunmaktadır.

Ayrıca İsveçteki Devlet rekabetinin bir diğer örneği de 1949 yılında özel ticaret bankalarının karşısına rakib yaratmak üzere kurulmuş olan

Sveriges Kreditbank olup, bu banka devletin sahip olduğu bir ticaret bankasıdır.

Almanya'da devlet sektörü mecmu bankacılık faaliyetlerinin büyük bir kısmını deruhte etmektedir. Devlet müdahalesi gerek bankalarda gerekse ihtisaslaşmış kredi müesseselerinde kendini göstermektedir. Umumi bankacılık sahasındaki kredi ve yatırımların takriben % 50 si devlet sektörüne ait bulunmaktadır. İhtisaslaşmış kredi müesseseleri konusunda ise devlet sektörünün durumu daha da üstündür. Mecmu ikrazın % 70 i devlet sektörüne aittir. Bu amme müesseselerinin ekserisi muhtelif sebeplerle özellikle, kapital ihtiyaçları ve vergi durumları itibariyle imtiyahlı durumdadırlar. İhtisaslaşmış kredi müesseseleri esas itibariyle özel bankacılık sisteminin tamamlayıcısı durumunda oldukları halde; ticari bankacılık sahasında amme sektörüne dahil tasarruf bankaları gayet hareketli bir şekilde özel müesseselerle rekabet etmekte ve bu husus da artma temayülü göstermektedir. Bu rekabet amme sektörüne dahil tasarruf bankalarının iktisab ettikleri vergi muafiyeti vs. avantajlar muvacehesinde bir çok tenkitlere sebebiyet vermektedir. Fransada bankacılık faaliyetinin büyük bir kısmı amme sektörü tarafından deruhte edilmektedir. Millileştirilmiş mevduat bankalarının yanı sıra hususiyle mesken kredileri, zırai krediler ve orta vadeli finansman sahalalarında faaliyette bulunan resmi ve yarı resmi ihtisaslaşmış kredi müesseseleri ile karışık bir sistem vardır. Amme sektörü müesseseleri iki ana grupta incelenebilir. (a) Kıymetli evrakın tedavülüne ve reeskontuna imkan veren müesseseler, (b) esas itibariyle ihtisaslaşmış kredi muameleleri ile ilgilenenler. Her iki halde de bu müesseseler özel bankacılık sisteminin büyük çapta tamamlayıcısı durumundadırlar ve özel sektöre rakib addedilmezler.

İtalyada devlet sektörü daha da hakimdir. Karma İtalyan bankacılık sistemini teşkil eden muhtelif müesseselerin devlet veya özel sektör olarak hukuki durumunu açık bir şekilde tarif etmek oldukça güçtür. Ancak büyük bir kısmının amme sektörüne ait olması icab etmektedir. I. Cihan Harbini takip eden devrede Devlet; bankacılık sahasına müdahalesini arttırmış ve bu tesir bir çok muvaffakiyetsizliklere sebep olduğu gibi, kredi sisteminin yeniden radikal bir şekilde organize edilmesini de lüzumlu kılmıştır. 1930 buhranını takip eden yıllarda bu tesir daha da artmış ve 1936 da Bankalar Kanunu çıkartılmıştır. İtalyanın iktisadi hayatında fiilen kendini gösteren Devlet nüfuzunun yattığı temel kanuni ve müessesevi şartlar o zamandan beri esas itibariyle aynen devam etmektedir.

İtalyan Mankacılığında devlet sektörünün hakimiyeti hem kısa hem

de orta ve uzun vadeli kredi sahalarında görülmektedir. Kısa vadeli kredi sahasına hem kuvvetli amme müesseseleri hem de 3 büyük ticaret bankasından teşekkül eden Devlet Holding Şirketi hakim bulunmaktadır. İtalyanın harb sonrası kalkınmasında büyük rol oynamış olan orta ve uzun vadeli kredi müesseseleri esas itibariyle amme sektörüne aittir. Tasarruf bankacılığında da durum aynıdır. Devletin teşviki ile kurulmuş bulunan bu bankaların bazıları son zamanlarda esas hedeflerinden ayrılmışlar ve ticaret bankalarına kuvvetli birer rakib haline gelmişlerdir.

Devlet Bankacılığını teşvik eden sebepler

Yukarıda tetkik konusu edilen memleketlerdeki şartların gözden geçirilmesi Devlet bankacılığının önemini ve bilhassa son yıllardaki özel sektöre rakib olma mevzuundaki tekâmülünü göz önüne koymakta ve akla şu suali getirmektedir : Devletin bankacılık faaliyetine girmesinin sebepleri nelerdir? Cevap, memleketten memlekete değişir. Bazı memleketlerde amme sektörünün önemi esas itibariyle Devlet Kapitalizminin bir bakiyesi olarak tarihi hadiselerle dayanır. Bazı memleketlerde amme sektörünün mali faaliyetleri, sosyal ve politik sebeplerle muhtelif kredi ihtiyaçlarını karşılamak maksadiyle gelişmiştir. Bazı memleketlerde ise amme bankacılığı, özel bankacılığı tamamlayan bir fonksiyon ifa ederler, diğer bir kısım memlekette ise özel sektör ile devlet sektörü rekabeti çok şiddetli bir hal almış bulunmaktadır.

Bu meseleye herhangi bir memleketin özel durumunu nazarı itibara almadan teorik olarak bakacak olursak devletin mali sahaya müdahalesindeki ana gayesinin ekonominin muhtaç olduğu kredilerin yerlerine tahsisini temin etmek olduğunu görürüz.

Batı Dünyasının milli ekonomileri serbest piyasa sistemine dayanmaktadır. Bu sistemde prensip itibariyle kaynakların kullanılış sahalalarına akışını fiat mekanizması ve kâr müşevviki ayarlar. Bankacılık sistemi de kredi kaynaklarının kredi kullanıcılarına akışını düzenlemekle piyasa ekonomisinde gayet stratejik bir mevki işgal eder. Bu faaliyetler, ekonominin emre amade likit kaynakları için rekâbet etmekte olan ve bu kaynakları yatırım ve ikraz faaliyetlerinde kullanan bankalar ile diğer mali müesseselerin teşkil ettiği bir sistem tarafından icra olunmaktadır. Bu sisteme dahil mali teşekküller prensip itibariyle kâr müşevviki ile hareket ederek kaynaklarını mümkün olduğu nisbette rantabl bir şekilde kullanırlar.

Teoriye göre kredinin en iktisadi bir şekilde tahsis edilmiş olması, diğer bir deyimle, kaynakların en yüksek gelir getirecek sahalara tahsis

edilmiş bulunması gerekir. Ancak tatbikatta bu mükemmeliğe hiç bir memleket erişmiş değildir. Piyasa sisteminin bir çok kusurları olup, kaynakların mefruz serbest akımını zedeleyen bir çok dış tesirler vardır. Bu tesirlerden birisi, hangi sebeble vuku bulursa bulsun özel bankacılık sisteminin çalışmasına tesir eden kanun ve nizamlar ile kendini gösteren devlet müdahalesidir. Bankacılık sahasına yeni rakiplerin girmesini önliyen vey amevcüt bankaların şube açmalarına mani olan bankalar kanunları ile serbest rekabet önlenebilmektedir. Muayyen tip kredilerin açılmasına veya muayyen tip mevduatın kabulüne mani olarak, ikraz ve mevduat limitleri konularak serbest fiat mekanizmasına müdahale edilebilir Bu müdahale, reeskont imkânları veya sair vasıtalarla muayyen tip kredilerin teşviki şeklinde de olabilir.

İkinci derecedeki amme müdahaleleri yeni kredi kaynakları meydana getiren devlet finansman müesseselerinin kurulmasıdır. Normal olarak bu gibi amme müesseseleri piyasa ekonomisinin şartlarına ve kaidelerine tamamen uymazlar. Umumiyetle devlet kefaleti, vergi muafiyeti, kâr tevzi etmek mecburiyeti olmaması, devletin finansman kaynaklarından istifade edilmesi gibi imtiyazlardan faydalanırlar. Böylece imtiyazlı müesseselerle özel sektör müesseseleri gayri adil ve gayri müsavi bir şekilde rekabet etmekte, başka bir deyimle piyasa ekonomisinin kaidelerine riayet etmemektedirler. Bilhassa kredi kaynaklarının tahsisi mevzuunda devlet sektörünün durumu, normal piyasa rekabeti düzenine nazaran çok farklı olmaktadır. Şüphesiz bir çok hallerde devletin serbest ekonomiye müdahalesinin gayesi de budur. Bir devlet finansman müessesesinin kurulmasının sebebi, piyasadaki kredi boşluklarını doldurmak veyahut piyasadaki mevcut şartlardan daha müsait şartlarla kredi arzını sağlamaktadır. Böyle teşebbüslere yol açan gayeler, ekonomik mülâhazalardan ziyade sosyal, politik yahut milli emniyet gayeleri ile ilgilidir. Bu şekilde sağlanan kredi imkânlarına misâl olarak mesken, ziraat ve küçük teşebbüs kredileri gösterilebilir. Sosyal ve politik maksatlarla bu sektörlerde mevcut kredilerin tahsis miktarı yeterli görülmekte veya kredi maliyetinin daha düşük olması arzu edildiğinden özel sektörden ayrı olarak kamu kredi müesseseleri kurulmaktadır. Bu kuruluşlar kredi piyasasında bir rekabet artışı ifade etmektedir. Özel finansman müesseseleri de, bilhassa yeni kredi imkânlarının bir subvansiyon kredisi olarak kullanılması halinde, bu müesseselerin faaliyetlerini, kendi faaliyet sahalarına bir tecavüz adanmaktadır. Diğer hallerde amme müesseseleri mevcut özel sektör finansman teşekküllerini tamamlayıcı mahiyettedirler ve özel sektörlerle rekabet edilmemesi için gerekli dikkati sarf etmektedirler. Hatta bazı memleketlerde hazine ile özel bankacılık müesseseleri arasındaki

arzu edilmeyen kredi boşluklarını kapamak için işbirliği yapılması hususunda temayül bile vardır. Bu kabil işbirliği bir çok memleketlerde ihracat ile küçük teşebbüslerin finansmanı sahasında çalışan yarı devlet müesseselerinde görülmektedir. Böylece devlet ve özel sektör arasındaki şayanı arzu olmanın ve lüzumsuz bulunan rekabeti önliyen bir yol bulunmuş olmaktadır.

Piyasa mekanizmasının eksik taraflarını tamamlamak maksadile de amme finansman müesseselerinin kurulduğu görülmektedir. Bu halde hükümet müdahalesinin gayesi, esasen piyasa mekanizması normal olarak işlemiş olsa idi, kendiliğinden temin edilmiş olacak olan, kredi tahsislerini mükemmel bir şekilde tevzi etmektir. Bu hususta daha ziyade özel bankalar ile rekabet etmek suretiyle tedbirler alınır. Ayrıca amme faaliyetleri, stabilizasyon politikası gayesi ile de teşvik edilmektedir.

Bankacılık sahasındaki amme rekabeti ve para politikası mevzuunda kesin hudut çizmek oldukça güçtür. Mamafih amme kredi müesseselerinin mevcudiyeti, para politikasını yöneten organların faaliyetlerinin şümül ve kuvetini arttırma temayülünde olduğu aşikârdır. Bu organlar amme müesseselerine tesirleri ile kredi piyasasına direkt olarak temas edebilirler. Meselâ İsveç'te Merkez Bankası, posta bankasını ikraz ve mevduatı teşvik edecek faaliyetlerde kullanmaktadır. Son yıllarda amme rekabetinin bir diğer şekli de stabilizasyon politikası maksatları ile kendini göstermektedir. Birçok memlekette devlet borçlanmaları, para politikasına büyük tesirler ika etmektedir. Devlet makamları, hazine bonoları yahut diğer kısa vadeli devlet senetleri ihracı suretile piyasadaki likit fonları çekmeğe gayret etmektedir. Mevduatı bankacılık sisteminden dışarıya çekmeğe çalışan bu politika, aynı zamanda devlet tarafından özel finansman müesseselerinin faiz hadlerini dondurma tedbirleri ile birleştiği zaman, şikâyetleri mucib olmakta ve özel teşebbüs, bu hareketleri tehlikeli ve gayri âdil olarak mütalâa etmektedir.

Bazı yönetici prensipler

Tasvib edelim etmeyelim, bankacılık sahasında amme sektörü rekabetinin tekâmülünü kabul etmek bir zaruret olmuştur. Amme sektörünün kredi sahasındaki önemi, siyasi, sosyal ve iktisadi sebeplerle genişleme temayülü göstermektedir. Özel bankacı olarak bu temayülü beğenmiyebiliriz, fakat kötüleyemeyiz de. Amme sektörünün malî sahadaki faaliyetlerini, daha muvazeneli kredi tahsisleri temin etmesi sebebiyle bir dereceye kadar kabul etmeliyiz. Bilhassa serbest piyasa sis-

teminin noksanlarını düzeltmek gayesine yönelen kamu müdahalelerini. Ancak bu, kamu sektörünün hudutsuz bir şekilde yahut da esas yönetici prensipleri kâle almaksızın genişlemesine müsaade edileceği manasına gelmez.

Eğer serbest teşebbüs sistemi ile azami bir iktisadi gelişmeyi başarmak istiyorsak piyasa ekonomisinin sağlamlık ve müessiriyetini mümkün olduğu nisbette muhafaza etmemiz gerekir. Onun için mâli sahadaki kamu müdahalesi fiat mekanizmasına ve serbest piyasanın çalışmasına mümkün nisbette az olmalıdır ve özel bankacılık sistemi ile gayri âdil bir şekilde rekabet etmemelidir. Bu hedefe en iyi bir şekilde nasıl erişileceği meselesi her ülkenin kendi iktisadi ve sosyal politikasının hedefleri ve müessesevi yapısı nazarı dikkate alınmaksızın teferruatlı bir şekilde tartışılmaz.

Bununla beraber, eğer hedef, kamu ve özel sektör arasında âdil rekabet şartlarının idamesi ve piyasa ekonomisinin mümkün olduğu nisbette muhafazası ise, genel olarak kabili tatbik olan aşağıdaki yönetici prensispleri koymak mümkündür.

a) Amme Sektörünün Özel kredi piyasasının tahsisî fonksiyonunu ıslah edecek şekildeki faaliyetleri, mümkün olduğu kadar kendi kendini destekler şekilde olmalıdır. Mevcut kredi boşlukları özel sistemin rekabet fonksiyonundaki noksanlıklardan dolayı vuku bulmuş ise subvansiyone kredi sağlayacak kamu müesseselerine ihtiyaç yok demektir. Amme sektörünün özel bankacılık sistemine nazaran daha müsait şartlarla sağlayabileceği devlet veya merkez bankası kaynaklarına güvenmeyip, kaynaklarını açık piyasadan temin etmesi gerekir. Bu gibi kamu müesseseleri vergiye tâbi olmalıdır ve tevzi edecekleri temettü-ler mevzuundada özel bankacılık sistemindeki şartlara eşit bulunmalıdır.

b) Mükemmel bir şekilde çalışan özel bankacılık sistemi ile dahi temin edilemeyen kredi ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal yahut diğer maksatlarla kamu müesseseleri düzenlenirse, netice itibariyle bunların subvansiyone kredi sağlayacağı manasına gelir. Bu takdirde, kredi ihtiyaçlarını özel müesseselerden normal piyasa şartları ile karşılayabilecek olan müstakrizlerin bu subvansiyonlardan faydalanmalarını önleyecek sıkı standartların tatbiki gerekir. Bir subvansiyon, ancak subvansiyona ihtiyacı olanlara sağlanmalıdır.

c) Kredi boşluklarının Özel Kredi müesseseleri arasında rekabeti kamçılıyacak tedbirlerin alınması ile yahut zararlı mevzuatın kaldırılması ile kapanmasının mümkün olduğu hallerde kamu müesseseleri ku-

rulmamalıdır. Devlet kredi garantisi sistemi, devletin doğrudan doğruya kredi faaliyetinde bulunmasına nazaran daha şayanı tercihtir, çünkü bu halde serbest piyasa ekonomisinin işleyişine daha az müdahale edecektir.

d) Kamu müesseselerinin ikraz faaliyetleri umumi para politikasının değişen şartlarına tabi tutulmalıdır. Merkez bankası stabilizasyon politikası maksadı ile özel kredi piyasasında bir kredi tahdidi yaratmak ve monoter takyidat koymak lüzumunu görürse böyle bir politika kamu müesseselerinin ikraz faaliyetlerine serbesti vermek suretiyle bozulmamalıdır. Aynı şekilde kamu müesseselerinin ikraz şartları açık piyasadaki değişimlere tabi tutulmalıdır. Piyasa ekonomisinin sıhhatini muhafaza etmek için kamu faaliyetlerinin fiat mekanizmasının işleyişini bozmasına müsaade edilmemelidir.

e) Muayyen kredi açıklarının kapatılması maksadiyle meydana getirilmiş olan bir kamu müessesesinin maksadın hasıl olması halinde, faaliyetine son vermekte tereddüt edilmemelidir. Mali sahadaki kamu faaliyeti, sosyal ve iktisadi politikamın muayyen hedeflerinin başarılması sebeplerine yönetilmelidir. Şayet tatbikatta bu şekilde faaliyete son vermek mümkün değilse, hiç olmazsa, bu kamu müesseselerine evvelce verilmiş olan imtiyazların kaldırılması gerekir. Böylece kamu müessesesi özel bankacılık sistemi ile rekabet ederek faaliyetine devam edecek olursa rekabet müsavi şartlar altında cereyan etmiş olur.

BANKA Dergisi

I. CİLT

Fiati : 30 TL.

(Bez ciltli)

Dergi adresinden temin edilebilir.

MİLLETLERARASI HAMULE SENEDİ

(Lettre de Voiture Internationale)

Yazan : Fernand LİSON

La Revue de la Banque'dan

Çeviren : Necmi ÖZÜKOÇ

(T. İş Bankası A.Ş.

Müdür Muavini)

1 Ocak 1965 tarihinde Demir Yolları nakliyatı ile ilgili Milletlerarası Anlaşmanın tadil edilmiş metni yürürlüğe girmiştir. Yeni metin 25.2.1961 tarihini taşımakta ve 1956 dan beri tatbik edilen 25.10.1952 tarihli olanın yerine geçmektedir.

Bern'deki Milletlerarası Nakliyat Merkezi tarafından neşredilen Altıncı Tadilat Konferansının kararları iki büyük cild teşkil etmektedir.

Hernekadar bu husustaki derin ve özlü çalışmalar bu anlaşmayı günün şartlarına daha fazla adapte ettiyse de, pratik olarak Bankacılık açısından mühim bir değişiklik getirmemiştir. Mamafih Milletlerarası hamule senedi hakkında bazı esasları hatırlatma fırsatını vermektedir.

Tarif

C.I.M. (Milletlerarası Emtea Nakliyatı Anlaşması) na tabi bütün Milletlerarası nakliyat için tanzim edilen nakliye vesikasına umumiyetle «Milletlerarası Hamule Senedi - Lettre de Voiture Internationale» denir. Haddizatında bu teşekkül tarafından empoze edilen formüllerde yalnız «Hamule Senedi» tabiri kullanılmaktadır.

Keza Vesikalı Krediler (Akreditifler) hakkında yeknesak kaide ve teamüllere ait Milletlerarası Ticaret Odasının 222 sayılı broşürü yalnız Demiryolu konşimentosu, hamule senedi, taşıma senedi dip koçanı ve hamule senedi ikinci nushasında bahseder ve hattâ 22. Maddesi: taşıyıcının veya tanzim edenin münhasıran tesellüm damgasını veya bir imzayı muhtevi bulunduğu takdirde Bankaların bunları muteber ve muntazam addedeceklerini belirtir.

Tarihçe

Demiryollarının gelişiminden evvel, hamule senedi, yükleyici tarafından malı alacak olana özel arabacı vasıtasıyla gönderilen bir Acele Mektup idi.

Bu vesika 1808 tarihli Ticaret Kanunu gereğince düzenlenmişti.

Dahili nakliyatı gerek hususi arabalar gerekse Demiryolu ile düzenleyen ve halen mer'i bulunan 25.8.1891 sayılı kanunun kabulü için 25 senelik gecikme ve görüşmeler olmuştur.

Diğer taraftan 14 Ekim 1890 tarihinde Milletlerarası Demiryolu nakliyatı ile ilgili mühim noktaları düzenleyen bir anlaşma Bern'de imzalanmıştır.

Muhtelif Avrupa Devletleri tarafından imzalanan bu anlaşma müteaddit defalar tadil ve temdit edilmiştir. Bugünkü metni evvelce de bahsettiğimiz gibi 1956 dan beri mer'iyettedir.

Ülkeler İtibariyle Tatbikat Bölgesi

25.2.1961 tarihli anlaşmayı imza eden Ülkeler şunlardır:

Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Lübnan, Liechtenstein, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, İngiltere, Şimali İrlanda, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Türkiye ve Yugoslavya.

Anlaşmanın mer'iyete girmesi için asgari 15 Devlet tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu husus 1.1.1964 tarihinde elde edilmiştir.

Belirtelim ki bu anlaşma münhasıran Genel Merkez tarafından günü gününe tutulan bir listede kayıtlı yollar güzergâhı üzerinde yapılan ve mukaveleyi imza etmiş asgari iki Ülke topraklarından geçen par-kura şamdır.

Hali hazırda bu liste 273.431 Km. lik demiryolunu kapsamakta, fakat 312 Km. lik karayolu ve 6337 Km. lik Denizyoluna da yayılmaktadır.

C.I.M. nin İkinci maddesi anlaşmayı imzalamış bir Ülkenin veya listede yazılı bir demiryolunun mesuliyeti altında yapılan Milletlerarası nakliyat için demiryoluna, parkuru tamamlayan muntazam otomobil servislerini veya deniz yolunun ilâvesini öngörmektedir.

Formüler

Başlangıçta hamule senedi iki kısımdan ibaretti: Hamule senedi ve ikinci nüshası. 1960 senesinden itibaren bu vesika beş nüsha olarak tanzim edilegelmektedir.

Yeni anlaşmanın 6. Maddesi her Milletlerarası nakliyat için yükleyicinin bu anlaşmanın II No. lu ekine uygun bir modelde kopyalı bir hamule senedi formülerini ibraz etmesini şart koşmaktadır. Bu formüler 5 yapraktan ibarettir:

Birinci Nüshası : Hamule senedi

İkinci Nüshası : Yol varakası

Üçüncü Nüshası : Varış bülteni

Dördüncü Nüshası : Hamule senedi ikinci nüshası

Beşinci Nüshası : İrsaliye koçanı

Hamule senetleri iki veya üç dilde tabedilecek, fakat bunlardan asgari biri Fransızca, Almanca ve İtalyanca dillerinden biri olacaktır. Beyaz kâğıt üzerine bastırılacak fakat süratli sevkiyat (Seyri-Seri) olduğu takdirde iki kırmızı band taşıyacaktır.

Hamule senedi üzerinde bulunması gereken ibareler hakkında hususi izahata lüzum görmüyoruz.

Nakliye Mukavelesinin Akdi

Taşıyıcı Demiryolları, hamule senedi ile beraber malları taşımaya kabul ettiği an nakliye mukavelesi akdedilmiştir. Kabul, hamule senedi üzerine, gönderen istasyonun, kabul tarihini gösteren mührü basmasıyla gerçekleşir.

Nakliye Mukavelesinin Tadili

a) Yükleyici tarafından:

Yolda iken malı durdurabilir, teslimini geciktirebilir veya başkasına teslimini emredebilir. Bu gibi emirler yazılı beyan ve muayyen bir modele uygun olarak verilecektir. Demiryollarına aynı zamanda ibraz edilecek hamule senedinin ikinci nushasına yazılacak ve yükleyici tarafından imza edilecektir.

Eğer hamule senedinin ikinci nushası alıcının elinde ise bu takdirde kendisine gönderilen malı yükleyicinin geri alamıyacağına emin olabilir.

b) Alıcı tarafından:

Üçüncü bir şahsa teslim, teslimin geciktirilmesi, v.s. sebepler gibi mukavelenin tadili için alıcı hamule senedinin ikinci nushasını ibraz etmek mecburiyetinde değildir.

Fakat, sevkiyat esnasında, önceden konmuş bir şartla, yükleyici bu gibi tadilatı yasaklıyabilir.

Hamule Senedinin İkinci Nushası

Görüldüğü veçhile, anlaşma, ikinci nushanın mala refakat eden hamule senedi veya konşimento değerinde olmadığını belirtmektedir.

Mamafih rolü ihmal edilemez. Bir kontratın akdedildiğini; Bunun şartlarını ve malın demiryollarına teslim tarihini tevsik eder. Ve bilhassa evvelce de söylediğimiz gibi bu varakanın hamili olan alıcıya şu emniyeti verir: Muvafakatı olmadıkça yükleyici sevkedilen malı geri alamıyacaktır.

Binaenaleyh bu vesika malın tasarrufu hususunda mühim bir belgedir, ancak yükleyicinin elinde olduğu takdirde bu kadar değerli olabilir. Üçüncü şahıs hattâ alıcı dahi, aynı haktan istifade edemez.

Anlaşma bu düşünce ile bu vesikayı konşimento ile mukayese etmektedir ki, bilindiği gibi, konşimento muntazam olarak ciro edilene bütün hak ve vecibelerile mala sahip olma hakkını vermektedir.

Bu suretle gelişmeye düşülmektedir.

Bir taraftan, Demiryolları, malı ancak yükleyici tarafından hamule senedinde gösterilen alıcıya verecek; bu yükleyicinin bilâhare yapacağı görüşmelere müdahale edemeyecek; fakat diğer taraftan, yüklenme kontratının tadilini isteyenin yükleyici olduğunu tahkik etmekle iktifa etmeyecek, aynı zamanda bu şahsın hamule senedinin ikinci nushasının hamili olduğunu araştıracaktır.

Anlaşma hamule senedinin ikinci nushasının alıcıya tevdi halinde yükleyici tarafından verilen talimata Demiryollarının bu vesikayı aramadan riayet ettiği takdirde, alıcının talep edeceği zarar ziyandan Demiryollarının mes'ul olacağını belirtmektedir.

Anlaşma hernekadar hamule senedinin ikinci nushasının konşimento değerinde olmadığını ilân etmekte ise de, yükleyicinin kendi lehine bir teminat tesis etmek üzere bu ikinci nushayı bazen üçüncü şahsa tevdi etmekte olduğunu kabul etmektedir. Bu teminat değersiz değil midir?., Çünkü hamule senedinin ikinci nushası ciro edilebilir olarak kabul edilmemekte ve malın teslimi anında alıcıdan talep edilmemektedir. Dolayısıyla, bu pratik usul yüzünden anormale benzeyen bir iş için bu vesikanın ibrazı istenmez ise hile yolları kolaylaştırılmış olmaz mı?

Bilindiği gibi mahkemeler kesin olarak rehin muamelesinin tesisi esasını ilgili emteanın teslim alınması keyfiyetiyle değerlendirmektedirler.

Binaenaleyh bu merciler, ekseri ahvalde olabilir ki, muameleyi gevreyen hal ve şartları gözönünde tutularak, hamule senedinin ikinci nushasının bir alacaklıya tevdiini bir rehin hakkının tesisi adedebilir.

Alıcının Yazılması

Hamule senedinin ikinci nushasında bilhassa alıcının isim ve adresinin gösterilmesi lâzım. Hakiki veya hükmi şahıs alıcı olarak gösterilecektir. Ancak tatbik edilen tarifede hususî surette muvafakat varsa alıcı olarak «İstasyon» veya «İstasyon Ajan»ının gösterilmesi kabul edilebilir.

«Hamule senedinin ikinci nushasının hamiline» veya «Emrine» gibi tabirlerle alıcı adresi açık olarak göstermeyenler yasaklanmıştır.

Hamule Senedinin Ciro Edilememesi

Oysa, madde 60 (Eski 59) bazı nakliyat için ve bahusus kabili ciro nakliye vesaiiyle ilgili nakliyat hakkında şunları öngörmektedir:

«İki veya daha fazla Ülke işbu anlaşmaya aykırı olarak, hususî anlaşmalarla veya Demiryollarıyla, kendi tarifelerinin maddelerine göre düzenlenmiş ve bu nakliyatla ilgili bazı şartlar hakkında uyusabilirler; bahusus C.I.M. anlaşmasının ek II modeline aykırı bir nakliye vesikası öngörülebilir»

Ciro edilebilir hamule senetleriyle ilgili anlaşmalar hiç bir zaman gün ışığına kavuşamamıştır.

1933 senesinde böyle bir anlaşma projesi yapılmıştı. İtalyan Dış İşleri Bakanlığı arşivlerine zamanında tevdi edilmiş ve C.I.M. anlaşmasını imzalayan bütün Ülkeler birer nusha almışlardı. Bilâhare üzerinde durulmadı.

1950 senesine doğru, Belçika Bankalar Birliği, bu anlaşma projesi üzerinde durmadan ve derinliğine bir tetkik yapmadan, kendi azalarına gösterebileceği faydalar için hamule senedinin ciro edilebilme ihtimallerini tetkik ettirdi.

Bilindiği gibi ticari rehinle ilgili 5.5.1872 tarihli kanuna göre, alacaklı imtiyaz hakkına başvuramaz meğer ki merhunat emrine verilmiş ve kendi mülkiyetinde kalmış veya bahusus konşimento veya hamule senedi vasıtasıyla ele geçirilmiş olsun. Hakkının isbatı olarak lâzım olabilecek mektup veya anlaşmalardan başka Bankacının Demiryolları ile seyahat eden emtea üzerinde münakaşasız hak sahibi olabilmesi için, aynı zamanda hem yükleyici hemde alıcı olmasını istemelidir.

Bu daima mümkün olmadığına göre, komple vagonla seyahat eden mallar üzerine rehin tesisi için, acaba yeni şekilde hususî habili ciro bir hamule senedi düşünülemez mi?

Gerçekten 15 yıl evvel Milletlerarası Demiryolları Birliği tarafından yapılan anket göstermiştir ki danışılan Ülkelerin ticarî ve malî merkezleri teklif edilen tedbire pek ilgi göstermemişlerdir. Demiryolları ise yaratacağı ciddi komplikasyonları ileri sürmüştür. Vaziyetin değiştiği görülmemektedir.

C.I.M. Muhtelif Düzenlemeleri

Bu kısa incelememizde Demiryollarının mesuliyeti, tarifeler, nakliyata kabul edilen eşya gibi sualleri ihmal ettik.

Bu muhtelif mevzular hakkında da tadil edilmiş C.I.M. Anlaşması mühim değişiklikler ihtiva etmemektedir.

BİR FABRİKANIN ON YILLIK ÇALIŞMASI

Ali Şakir AĞANOĞLU

Türkiyede sanayiın gelişmesi iktisadi faaliyetleri canlandırmakta, iş hayatına yeni hareketler kazandırmaktadır. Bir tarafta halkımız çalışma sahası bulmakta, kazanma ve geçinme imkânları elde etmekte; diğer tarafta devlet yeni gelir kaynaklarına sahip olmaktadır. Bu hususlarda dikkate değer bir örnek teşkil etmesi itibarile bildiğimiz bir fabrikanın on yıllık çalışmalarından bahsetmek istiyoruz.

Bu fabrika, 7 Mart, 1965 günü onuncu faaliyet yılını doldurmuş bulunan bir işletmedir. Halen memleketimizde faaliyette bulunan ve hepsi özel sektör elinde olan altı adet nişasta ve glikoz fabrikalarından biri ve Nişkoz Sanayi ve Ticaret Türk Anonim Şirketinin Adapazarındaki Nişasta ve Glikoz Fabrikasıdır.

Türkiyede mısırdan nişasta, dekstrin ve glikoz imal eden fabrikaların hepsi İkinci Dünya Savaşından sonraki yirmi yıllık devre içerisinde kurulmuştur. Daha önce, başta mensucat sanayii olmak üzere çeşitli sanayiın ihtiyaç maddeleri olan nişasta ve dekstrin maddeleri Türkiyeye hariçten getiriliyordu. Bugün, şekerleme, lokum, helva ve reçel gibi gıda sanayiinde önemli bir madde olarak kullanılan glikoz ise evvelce hiç bilinmemekte idi. Glikoz yalnız eczahanelerde bulunabilen ve ilâç mahiyetinde kullanılan bir ithal maddesi idi. Halen bu madde, bir takım özellikleri olduğu için gıda sanayiinde şekerle karıştırılarak istimal edilmekte ve yıllık istihlâk miktarı yirmi bin tona yükselmiş bulunmaktadır. İç istihlâk piyasamız bu miktarın daha birkaç misline çıkarılmasına da müsait bulunmaktadır.

Memleketimizde nişasta fabrikası, ilk defa 1935 - 36 yıllarında, patatesten nişasta istihsal eden küçük bir tesis olarak Adapazarında kurulmuştur. Aslen Beyaz Rus olup Rus İhtilali sırasında Türkiyeye gelmiş ve Türk vatandaşlığına girmiş bulunan Vladimir Jiryakof isminde bir teknisyen tarafından inşa edilmiş olan bu küçük tesis 1960 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir. Motör gücü iki beygir kuvvetini geçmeyen ve üç dört işçi ile çalışan bu tesis yılda birkaç bin ton patates işliyebiliyor ve üç dört yüz ton kadar nişasta istihsal ediyordu. Bu küçük tesisi, Türkiyede bugün bir hayli gelişmiş ve memleket ihtiya-

cını karşılayacak hale gelmiş olan nişasta fabrikalarının öncüsü olarak hatırlamak gerekir.

1952 yılında, Nişkoz Sanayi ve Ticaret T.A.Ş. nin kurucularının başında bulunan İstanbul tüccarlarından Sayın Hakkı Demir, 1939 yılında Jiryakof'un işletmesine ortak olmuş ve uzun yıllar Adapazarı'ndaki patates nişastasını imalâthanesini Jiryakofla birlikte çalıştırmıştı. Bu sebeple, Türkiye'de nişasta piyasası hakkında bilgisi olan bir müteşebbisti. Nişkoz Fabrikası da, diğer endüstri kollarında olduğu gibi, memleketin ihtiyaçlarını gören ve bu ihtiyaçların gelişme imkânlarını tahmin edebilen iş adamları tarafından kurulmuştur. Ancak, başlangıçta, bir sanayiî başarı ile yürütülmesi hususunda gerekli idari ve teknik işletmecilik bilgilerine sahip idareci personel ve işçi zümresi Nişkoz fabrikasında da mevcut değildi. Şirketin sahiplerinin bir kısmından teşekkül eden İdare Meclisi ise, fabrikanın istihsal faaliyetini ayarlamak ve mamûllerin piyasa ve fiyat durumunu tayin ve tespit etmek hususlarında iktisadi konjöktürü ile hayli arkadan takip etmek durumunda idi.

Nişkoz Fabrikasının on yıllık çalışma devresi, bir taraftan fabrika personelinin yetişmesi; diğer yandan, idarecilerin piyasa durumuna göre işletmeyi genişleterek daha verimli çalıştırmayı başarmış olmaları bakımından dikkate değer bir tecrübe ve olgunlaşma devresini teşkil etmektedir.

Şirket 1952 yılında kurulmuştu. Fabrikanın kuruluş yeri olarak Adapazarı seçilmiştir. Hammadde olan mısırın temini kolay olacak, işçi tedarikinde de güçlük çekilmeyecekti. Diğer taraftan, yağlı küspe, kepek ve yaş küspe gibi çok faydalı hayvan yemleri olan ikinci derecedeki istihsal maddelerinin değerlendirilmesi hususunda da Adapazarı çok elverişli bir merkezdi. Asıl mamûller olan nişasta, dekstrin, glikoz ve mısır özü yağının, bu maddeleri talep eden endüstri merkezlerine ve büyük şehirlere sevki hususunda Adapazarı'nda hertürlü nakil kolaylığı mevcut idi.

20 Eylül 1953 tarihinde inşaatı başlamış olan Nişkoz Fabrikası, günde (24 Saatte) yirmibeş ton mısır işliyebilecek bir kapasiteye göre kurulmuştu. Fabrika bir bütün olarak Almanyada Starcosa firmasına sipariş edilmişti. O günkü şartlara göre en modern makineler, cihazlar ve tesislerle hazırlanmış olan fabrika onyediy ayda tamamlanmış ve 7 Mart 1955 tarihinde istihsal faaliyetine başlamıştı.

Ondört dekarlık bir saha üzerine kurulmuş olan fabrika bina ve tesisleri 2.600.000.- liraya mal olmuştu. Fakat, faaliyete geçtiği tarihten itibaren her yıl yeni tesisler eklenmiş ve bir çok makine ve cihazlar yenilenmiştir. Kapasitenin artırılması, randımanın yükseltilmesi ve kalitenin düzeltilmesi konularında devamlı surette gayret gösterilmek-

tedir. On yıl içinde yapılagelen yatırımlar (4.917.160.-) liraya baliğ olmuştur. Bugün, fabrikanın sabit tesisleri yedibuçuk milyon liranın üstünde bir değer taşımaktadır.

Halen Nişkoz Fabrikası, nişasta, dekstrin, glikoz, mısır özü yağı ve patates nişastasası tesislerini; küspe ve kepek kurutma kısımlarını; tamirat atelyesi, marangozhane, teneke imalâthanesi, buhar kazanları dairesi ve enerji santralini; hammadde anbarlarile mamül maddeler depolarını ihtiva etmektedir. İşletme içersinde işçi yemekhanesile soyunma ve yıkanma yerleri, idare binası, beş adet memur lojmanı ve bir misafir lojmanı mevcut bulunmaktadır.

1955 yılında 150 işçi ve 9 memurla faaliyete geçmiş olan fabrika halen 210 kadar işçi ve 20 memur çalıştırmaktadır. Şirketin umumî yatırımları ve işletme sermayesi çalıştırdığı personel adedine nisbet edildiği zaman, şahıs başına yatırım mikdarı kırkbin liralk bir meblağı ifade etmektedir.

2.5 Milyon lirası ortaklar tarafından ödenmiş sermaye ve 1.5 milyon lirası banka kredisi olarak dört milyon liralk bir imkânla çalışmaya başlamış olan şirket, geçen on yıl içersinde beş sene ortaklarına temettü dağıtmış, diğer beş yılın kârlarını ihtiyatlara ayırmıştır. Bu ihtiyatlar, birikmiş amortismanlarla birlikte kısmen yeni yatırımlara tahsis edilmiş, kısmen de mütedavil sermaye olarak kullanılagelmiştir.

1955 - 1964 yıllarını içersine alan devrede, Nişkoz Fabrikasının istihsal edip sattığı çeşitli maddelerin para olarak tutarı 143.772.456,86 liraya baliğ olmaktadır. Fabrika, millî ekonomi içersinde yılda, ortalama 14 milyon liranın üstünde bir kıymet ve iş hareketi yaratmıştır.

Diğer tarafta, on yıl içinde fabrikanın çeşitli harcamaları şöyledir:

Yıllık bakım ve onarım masraflarile

enerji ve nakliye ücretleri de dahil

olmak üzere umumî işletme masrafları	17.273.356,86 Lira,
Esas hammaddeler	68.643.656,18 »
Yardımcı maddeler ve kimyevî maddeler	1.872.276,67 »
Ambalaj maddeleri	3.884.276,94 »
Bankalara ödenen faiz ve komisyonlar	1.599.769,57 »
İşçi ve memur ücretleri	9.035.246,96 »
İşçiler elbise ve yemek masraflar	231.395,67 »
İşçi Sigortaları Kurumuna, işçiler için Şirketçe ödenen primler	1.559.078,55 »
Glikoz Gider Vergisi	14.276.456,88 »
Şirketin kurumlar vergisi	2.827.347,07 »
Özel İdare ve Belediyeye ödenen vergiler	625.555,15 »

gibi önemli rakamları ifade etmektedir.

Şirket on yılda (16.440.000.-) lira tutarında banka kredileri kullanmıştır. Kredi hacmi, yıllık ortalama (1.644.000.-) lira civarındadır.

On yılda ödenen işçi ücretlerinin yıllık ortalaması, şahıs başına 5100.- lira kadardır. Bu miktar, Adapazarı ve çevresindeki endüstri işçilerinin geçen on yıl içerisinde almış oldukları ücretlerin ortalama tutarından biraz daha yüksektir. Ayrıca, şirket, fabrika faaliyete geçtiği yıldan itibaren her sene işçilere elbise vermektedir. Fabrikanın özelliği olan kısımlarında çalışan işçilere her gün birer litre süt temin edilmektedir. 1963 yılı başından itibaren tekml işçilere günde bir öğün yemek verilmektedir.

Geçen on yıl içinde ortaklara dağıtılan temettü hisselerinden kesilen gelir vergileriyle memur ve işçilerin istihkaklarından kesilen gelir vergileri de dahil olmak üzere Nişkoz Şirketinin devlete ve mahalli idarelere ödemiş olduğu vergilerin toplamı 21.396.995,58 liraya baliğ olmaktadır.

On yıl önce, dört milyon lira gibi mütevazı bir imkân ile faaliyete geçirilmiş olan bir endüstri, kısa bir zaman içinde 230 şahsa iş ve kazanç temin eden, 230 ailenin devamlı geçimini sağlayan bir iş yeri haline almıştır. Bu endüstri, tarım ürünlerimizden olan mısırı, sanayi hammaddesi olarak yüksek fiyatlarla değerlendirmekte, bir taraftan çiftçi ve müstahsillerin daha iyi kazanç sağlamalarına imkân vermekte; diğer taraftan, başka endüstrilere lüzumlu maddeler imal ve istihsal ederek sanayimizi geliştirme zincirinde önemli bir halkayı teşkil etmektedir. Ayrıca, her yıl ödediği iki milyon liranın üstündeki vergilerle de gerek devlet ve gerek mahalli idareler için faydalı bir gelir kaynağı olmuştur.

Nüfusun süratle çoğaldığı Türkiyede, tarım sektörünün kendi sahasında bulunan nüfusu geçindiremediği acı bir gerçektir. Her yıl beş altı yüz bin nüfusu tarım sektörü dışına çıkarmak ve bu kalabalığa geçim sağlayacak yeni iş sahaları açmak zaruretile karşı karşıya bulunmaktayız. Memleketimiz çeşitli endüstrinin kurulup geliştirilmesine elverişli bir bünyeye sahiptir. Ancak, sanayii geliştirmek için sermaye kadar teknik bilgi ve teşebbüs kabiliyetine ve müteşebbislere ihtiyaç vardır.

Yukarda on yıllık çalışmalarının çeşitli yönlerini belirtmeğe gayret ettiğimiz Nişkoz Sanayi ve Ticaret Türk Anonim Şirketinin Adapazarındaki fabrikası gibi fabrikaların yüzlercesini memleketimizin her tarafında kuracak ve geliştirecek müteşebbislerin ortaya çıkmasını gönülden temenni etmekteyiz.

Okuyucu Soruları

İstanbuldan bir okuyucumuzun sorusu

Soru : Bankaların kredi talep edenlerden isteyecekleri bilanço formlerinde «akreditifler»e mütedavil kıymetler grubunda ayrı bir yer verilmiştir. Akreditif mahiyeti itibarile ithal edilecek mallar için yapılan bir ödeme olduğu ve getirilecek mallar da kısa bir süre içinde stoklara katılacağı cihetle bilanço analizlerinde; özellikle stok devir süratinin hesabında bu kalemin stoklar grubuna dahil edilmesi doğru olmaz mı?

Cevap : Bilanço analizi tatbikatında karşılaşılan problemlerden biri ile ilgili olan bu soruyu cevaplandırabilmek için akreditifin mahiyetine ve stoklara nazaran taşıdığı özelliklere kısaca temas etmeyi gerekli görmekteyiz.

Akreditif hesabı, muhasebe tatbikatında, ithal edilecek mallar karşılığında ihracatçı firmaya ödenmek üzere nakten veya hesaben bankaya yatırılan paraların kaydına mahsus bir alacak hesabıdır. Bu niteliği bakımından dahili ticarete mal alışı dolayısıyla satıcılara verilen avanslara benzetilebilir. İki muamele arasındaki fark; akreditif meblağının, satıcıya malın sevkini müteakip ödenmek kaydile bankaya tevdi edilmesi, diğerinde ise ödemenin peşin olarak yapılmasıdır.

Akreditif işletme açısından bir alacak hesabı olmakla birlikte bilanço analizi bakımından nakte çevrilme derecesi dolayısıyla farklı bir durum gösterir. Gerçekten; bu kalem karşılığında işletmeye para değil, fakat mal girişi bahis konusu olur. Bu özelliği sebebiyle Bankalar Birliğince tanzim edilen bilanço formlerinde ayrı bir kalem olarak mütalâa edilmiş ve nakte çevrilme derecesi bakımından da stoklar'dan sonraya bırakılmıştır.

Akreditifin stoklarla mukayesesi bu iki kalem arasındaki farkları ortaya koymak bakımından ilgi çekicidir. Bilindiği gibi, bilançoda görünen stoklar geçmiş dönem içinde satın alınmış veya imal edilmiş olup henüz satılmamış çeşitli mallardan terekküp eder. Buna karşılık akreditif, gelecek faaliyet döneminde işletmeye gelerek satış veya istihsale tahsis edilecek mallarla ilgilidir. Öte yandan akreditif; çok kere, bir stok yenilemesi mahiyetinde olup munzam bir stok da teşkil etmeyecektir. Zira ithalâtın gerçekleştirileceği süre içinde mevcut emteanın bir kısmı satılacaktır. Şu halde, ithal edilecek malları da içine alacak

bir stok toplamı normalin üstünde bir stok seviyesini gösterecektir. Bu noktayı bir misâle açıklayalım: bilançosunda 1 milyon liralık stok, 500.000 liralık da akreditif gözüken bir firmanın stoklarını 1.5 milyon lira olarak kabul etmek yanıltıcı olabilir. Çünkü akreditifin ithal süresi içinde yapılacak satışlarla mevcut mallar azalacak; dolayısıyla ithal edilecek mal tutarı kadar bir artış olmayacaktır.

Yukarda işaret ettiğimiz sebepler dolayısıyla akreditifin stoklara dahil edilmesi, işletmenin gerçek mali durumunu aksettirmek bakımından, muvafık görülmemektedir. Özellikle, bir işletmenin satış kabiliyetini ölçmeye yarayan stok devir süratinin hesabında bu yola gidilmesi, ele alınan devrede mevcut olmayan dolayısıyla satışı bahis konusu edilemeyecek olan bir malın ortalama stoka katılarak o devrenin satış rakamı ile mukayese edilmesine sebebiyet vereceğinden yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu durum ve ayrıca akreditifin stok yenilemesi niteliğine sahip oluşu gerek bilançoda ve gerekse yapılacak analizlerde ayrı bir kalem olarak ele alınmasını gerektirir.

*
**

H a b e r l e r

Garanti Bankası Mensupları Yardım ve Kültür Derneği'nin Seri Konferanslarından dördüncüsü, 26.3.1965 tarihinde, İstanbul Ticaret Odası toplantı salonunda, «İktisadî Durgunluğun Sebepleri» konusunda Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu tarafından verilmiş ve ilgi ile izlenmiştir. BANKA.

Garanti Bankası 15 yılı Dolduran Mensuplarının Kutlama Günü :

Garanti Bankası ve Garanti Bankası Mensupları Yardım ve Kültür Derneğinin Müessesede 15 yıl hizmeti geçenler için tertiplelediği kutlama töreni 21.Mart.1965 Pazar günü saat: 15.00 de Yeşilyurt Çınar Otelinde yapılmış; toplantı samimi bir hava içerisinde geçmiştir.

Bu örnek davranıştan yana Garanti Bankasını ve Mensuplarını tebrik ederiz. BANKA.

**REKLAMINIZI
GAZETE VE DERGİLERLE
DEĞERLENDİRİN!**

BASIN İLÂN KURUMU

**YURT İÇİ VE YURT DIŐI REKLAMLARINIZ İÇİN
HİZMETİNİZDEDİR.**

Genel Müdürlük .

Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01

Telgraf adresi : BASINKURUMU